

บทที่ 3

หลักเกณฑ์ และผลทางกฎหมายของการชำระหนี้ตก เป็นพันธวิสัยตามสัญญาซื้อขาย

เมื่อได้ทราบถึงแนวความคิดทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องในบทก่อนหน้านี้อแล้ว ในบทนี้จะได้ทำการศึกษาถึงหลักเกณฑ์และผลทางกฎหมายของการชำระหนี้ที่ตก เป็นพันธวิสัย โดยแบ่งหัวข้อในการศึกษาออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 : หลักเกณฑ์ทางกฎหมายของการชำระหนี้ตก เป็นพันธวิสัย

หลักกฎหมายตามมาตรา 194 บัญญัติว่า "ด้วยอำนาจแห่งมูลหนี้ เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิจะเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ ..." หมายความว่า เมื่อเกิดนิติสัมพันธ์ทางหนี้ขึ้นแล้ว เจ้าหนีก็มีสิทธิที่จะเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ได้ ในการที่เจ้าหนี้จะใช้สิทธิเรียกร้องเพื่อให้ลูกหนี้ปฏิบัติตามการชำระหนี้ หรือใช้สิทธิเรียกร้องขอให้ศาลบังคับลูกหนี้ต้องรับผิดชอบเพื่อชำระหนี้ให้ก็ได้ การชำระหนี้นั้นต้องอยู่ในวิสัยที่จะชำระได้ด้วย คือจะต้องไม่อยู่ในสภาพที่พันธวิสัย¹ ดังนั้น ในกรณีที่มีการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยจึงเป็นข้อยกเว้นที่จะทำให้เกิดการบังคับตามสิทธิของเจ้าหนี้ เหตุที่การปฏิบัติตามการชำระหนี้จะมีขึ้นไม่ได้ ก็เพราะหากการบังคับลูกหนี้ก็ต้องฝ่าฝืนเพราะปฏิบัติไม่ได้ด้วยตนเอง ตามหลักทั่วไปที่กล่าวไว้เป็นภาษาลาตินว่า "Impossibilium nulla obligatio" (จะบังคับให้ทำสิ่งที่พันธวิสัยไม่ได้) ดังนั้น การศึกษาถึงการไม่ชำระหนี้ที่เกิดขึ้นเพราะการพันธวิสัยจึงมีข้อพิจารณา ดังนี้

1. ความหมายของการชำระหนี้ตก เป็นพันธวิสัย

แนวความคิดทางกฎหมายของไทย

¹จิต เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแห่งลักษณะนิติกรรมและหนี้, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, 2526) หน้า 384.

การชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้มีบทบัญญัติ มาตรา 218 และ มาตรา 219 ว่าไว้ดังนี้

มาตรา 218 ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพันวิสัยจะทำได้เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งลูกหนี้ต้องรับผิดชอบชำระ ท่านว่าลูกหนี้จะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่เจ้าหนี้ เพื่อค่าเสียหาย อย่างไรก็ดี อันเกิดแต่การไม่ชำระหนี้

ในกรณีที่มีการชำระหนี้กลายเป็นพันวิสัยแต่เพียงบางส่วน ถ้าหากว่าส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะทำได้นั้นจะเป็นอันไร้ประโยชน์แก่เจ้าหนี้แล้ว เจ้าหนี้จะไม่ยอมรับชำระหนี้ส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะทำได้แล้วและเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้เสียทั้งหมดทีเดียวก็ได้

มาตรา 219 ถ้าการชำระหนี้กลายเป็นพันวิสัยเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นภายหลังที่ได้ก่อหนี้ และซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบนั้นชำระ ท่านว่าลูกหนี้เป็นอันหลุดพ้นจากการชำระหนี้

ถ้าภายหลังที่ได้ก่อหนี้ขึ้นแล้วนั้น ลูกหนี้กลายเป็นคนไม่สามารถจะชำระหนี้ได้ชำระ ท่านให้ถือเสมือนว่าเป็นพฤติการณ์ที่ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยฉะนั้น

แต่เนื่องจากไม่มีการบัญญัติหรือให้หลักในการพิจารณาถึงความหมายของการตกเป็นพันวิสัยไว้ในบทบัญญัติของกฎหมาย จึงพิจารณาความหมายได้จากความเห็นของนักกฎหมายได้ว่าการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัย หมายความว่าถึงการชำระหนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้ หรือเป็นไปไม่ได้หรือไม่อาจชำระหนี้ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์แห่งหนี้ การชำระหนี้ซึ่งเป็นไปไม่ได้นี้ต้องมีลักษณะ เป็นการถาวรมิใช่ชั่วคราว และเป็นไปไม่ได้โดยแท้จริง

การชำระหนี้ที่เป็นไปไม่ได้นี้ อาจเป็นไปไม่ได้โดยสิ้นเชิง คือไม่มีทางชำระหนี้เลยทุกส่วน หรืออาจเป็นการชำระหนี้ไม่ได้เป็นส่วนใหญ่ หรือในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ ส่วนที่ยังคงชำระได้ไม่เป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้ หรืออาจเป็นการชำระหนี้ไม่ได้เพียงบางส่วนที่ไม่เป็นสาระสำคัญก็ได้² ทั้งแนวคำพิพากษาศาลฎีกาก็กังว้างหลักไว้ว่า การชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัย หมายถึง เหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นทำให้การปฏิบัติการชำระหนี้เป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้³

² โสภณ รัตนากกร, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้, พิมพ์ครั้งที่

2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมมิตรออฟเซต, 2533), หน้า 107.

³ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 319/2492, คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2934/2522

แนวความคิดทางกฎหมายของอังกฤษ

การไม่ชำระหนี้ เพราะมีพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งมาทำให้การชำระหนี้ไม่อาจกระทำได้นั้น ในกฎหมายอังกฤษจะเรียกว่า Frustration ซึ่งมีสาระสำคัญว่า ภายใต้อิทธิพลของเรื่อง Frustration สัญญาจะไม่ได้รับการปฏิบัติตาม ถ้าหากมีเหตุการณ์เกิดขึ้นภายหลังทำให้การชำระหนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้หรือจนทำให้ไม่สามารถมีการปฏิบัติตามการชำระหนี้ได้ เช่นคดี *Paradine v Jane*⁴ ได้วางหลักไว้ว่า เมื่อคู่สัญญาได้ตกลงก่อหนี้ระหว่างกันแล้ว เขาก็ต้องผูกพันที่จะทำหน้าที่ให้ดี แม้จะมีอุปสรรคอันไม่สามารถคาดหมายเกิดขึ้นก็ตาม เพราะเขามีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามสัญญาที่ทำไว้ แต่ต่อมาหลักในเรื่องนี้ก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะหลักเดิมที่ยกมาในคดีข้างต้นนั้น ไม่สามารถปฏิบัติได้ในทุกกรณี เช่นในเรื่องหนี้ที่มีสภาพการชำระหนี้เป็นการเฉพาะตัวบุคคล ทำให้สภาพแห่งหนี้ไม่เปิดช่องให้ปฏิบัติได้ หากว่าลูกหนี้ผู้ที่จะต้องปฏิบัติตามสัญญาตายลง หรือสูญเสียความสามารถไป ดังนั้น แนวความคิดนี้จึงถูกพัฒนาให้ขยายความกว้างขึ้น ดังเช่น ในคดีต่อมา ศาลได้ตัดสินโดยขยายความถึง การไม่อาจชำระหนี้ได้เมื่อเกิดการผันวิสัยขึ้นกับส่วนที่เป็นวัตถุแห่งหนี้ด้วย

คดีที่กล่าวถึงการไม่ชำระหนี้ อันเนื่องมาจากเกิดการผันวิสัยกับวัตถุแห่งหนี้ที่เป็นบรรทัดฐาน คือ คดี *Taylor v Caldwell*⁵ ซึ่งเนื้อความในคดีมีอยู่ว่า จำเลยได้ทำสัญญาอนุญาตให้โจทก์ใช้สวนและโรงละคร เพื่อวัตถุประสงค์สำหรับจัดแสดงดนตรี 4 รอบซึ่งได้กำหนดวันไว้แน่นอน และจำเลยได้จัดให้มีการเล่นอื่นๆ ในสวนนั้นด้วยโดยโจทก์จะต้องจ่ายเงิน 100 ปอนด์ ทุกเย็นของวันที่กำหนดให้มีการแสดง แต่วันก่อนหน้ามีการแสดงดนตรีโรงละครถูกไฟไหม้โดยอุบัติเหตุ ดังนั้น จึงกลายเป็นผันวิสัยที่จะมีการแสดงดนตรี ศาลจึงถือว่าจำเลยไม่ต้องรับผิดชอบในค่าเสียหายต่อโจทก์ เป็นคดีที่ศาลได้ตีความอย่างกว้างในเรื่องการผันวิสัยที่จะชำระหนี้กับกรณีที่เกิดการผันวิสัยกับวัตถุแห่งหนี้

⁴ G.H.Treitel, *The Law of Contract*, 7th edition (London: Steven & Sons, 1987), p.663.

⁵ J.C.Smith, *The Law of Contract*, (London : Sweet & Maxwell, 1989), p.175.

และต่อมาหลังจากคดี Taylor v Caldwell ศาลได้ขยายความหมายของการพ้นวิสัยไปถึงวัตถุที่ประสงค์ (Object) ของสัญญาที่ตกเป็นพ้นวิสัยด้วย ดังเช่นตัวอย่างคดี Krell v Henry⁶ เนื้อความมีอยู่ว่า จำเลยได้เช่าห้องในวันที่จะมีขบวนเสด็จของ King Edward VII เสด็จผ่านตามคาโรฆมาของเจ้าของตึก ความมุ่งหมายของจำเลย คือการได้เข้าชมขบวนเสด็จ แม้ว่าจะไม่มีระบู่ในวันสัญญา แต่เพราะเหตุที่ King Edward VII ป่วย ขบวนเสด็จจึงถูกเลื่อนไป การตกเป็นพ้นวิสัยที่จะไม่ชำระหนี้ จึงไม่ใช่เป็นการพ้นวิสัยทางกายภาพซึ่งจำเลยยังสามารถใช้ห้องพักนี้ได้ในวันดังกล่าว แต่เป็นการพ้นวิสัยกับวัตถุที่ประสงค์ที่จะได้ชมขบวนเสด็จ⁷ ซึ่งคู่สัญญาได้ทราบถึงวัตถุที่ประสงค์นี้ คดีนี้โจทก์ฟ้องจำเลย เรียกเงินค่าห้องเช่าที่เหลือ และจำเลยฟ้องแย้ง เรียกเงินค้ำมัดจำคืนจากโจทก์ ศาลพิพากษายกฟ้องโจทก์และให้คืนเงินค้ำมัดจำแก่จำเลย ดังนั้นสรุปได้ว่า ศาลอังกฤษยอมรับหลักในเรื่องการขยายความหมายของการพ้นวิสัยให้รวมถึง วัตถุที่ประสงค์ แต่ทั้งนี้คู่สัญญาต้องรู้ถึงวัตถุที่ประสงค์นั้นด้วย

แนวความคิดทางกฎหมายของเยอรมัน

ตามหลักกฎหมายเยอรมันการชำระหนี้อาจกลายเป็นพ้นวิสัยได้ 2 กรณี คือ⁸

1. *Unmöglichkeit* หมายถึงการพ้นวิสัยต่อบุคคลทั่วไป ไม่ใช่เป็นการพ้นวิสัยเฉพาะบุคคลบางคน หรือเฉพาะตัวลูกหนี้ที่ไม่สามารถชำระหนี้เท่านั้น (Objective Impossibility) เช่นกรณีที่ทรัพย์ที่จะทำการส่งมอบสูญหาย หรือถูกทำลายไป หรือการชำระหนี้จะทำได้ก็ต่อเมื่อเป็นการฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น ทำสัญญาซื้อขายไม้ ต่อมาทางราชการห้ามขายไม้

⁶ G.H. Treitel, *The Law of Contract*, p.664.

⁷ กรณีนี้ เทียบได้กับมูลเหตุจูงใจอันถือได้ว่าเป็นวัตถุที่ประสงค์ของนิติกรรม ในเมื่อการกระทำนั้นๆ คู่กรณีฝ่ายหนึ่งได้รู้ถึงมูลเหตุจูงใจของอีกฝ่ายหนึ่งโดยรู้ว่าเพราะเหตุดังกล่าวจึงได้ทำนิติกรรมขึ้น ดู ศักดิ์ สนองชาติ, คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญา พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จรัญสนิทวงศ์, 2524), หน้า 23.

⁸ โทคิชส์ หิพพนกุล, คำบรรยายกฎหมายแพ่งเยอรมันเปรียบเทียบ 2, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า 21-23.

ผ่านแดนการซื้อขายไม้นี้อาจทำได้ แต่เป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนกฎหมาย เหตุการณ์เช่นนี้ก็ถือว่าเป็น การพ้นวิสัยได้

2. *Unvermogen* หมายถึง การพ้นวิสัยที่เป็นเรื่องเฉพาะตัวลูกหนี้เท่านั้นที่ไม่อาจทำ การชำระหนี้ได้ แต่การปฏิบัติการชำระหนี้ก็ยังกระทำได้โดยบุคคลอื่น เช่น การที่ลูกจ้าง ประสบอุบัติเหตุชนขาดมาทำการชำระหนี้ตามที่ว่าจ้างไม่ได้ หรือในกรณีได้ทำสัญญาให้เข้าบ้าน แล้ว ผู้ให้เช่าไม่สามารถส่งมอบบ้านให้เขาได้ เพราะผู้เช่าเดิมไม่ยอมออกจากบ้านเช่านั้น หรือ ในกรณีได้ทำสัญญาซื้อขายแล้ว ปรากฏว่าส่งมอบทรัพย์สินที่ทำการซื้อขายให้ไม่ได้ เพราะกรรมสิทธิ์ ในทรัพย์สินนั้นไม่ได้เป็นของลูกหนี้ เป็นต้น

กรณีดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นหลักกฎหมายเยอรมันที่ถือว่า เป็นการพ้นวิสัยที่จะปฏิบัติการ ชำระหนี้ได้ ซึ่งในการนี้จะส่งผลอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับว่าการพ้นวิสัยนั้น เนื่องมาจากการที่ลูกหนี้ต้อง รับผิดชอบหรือไม่

แนวความคิดทางกฎหมายของฝรั่งเศส⁹

ลูกหนี้จะหลุดพ้นจากการชำระหนี้โดยที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ เมื่อเกิดกรณีเหตุสุดวิสัย ในการชำระหนี้¹⁰ เพราะคำว่า เหตุสุดวิสัย (*La force majeure*) นี้ เป็นคำที่ตรงกันข้ามกับ คำว่าความผิด (*La faute*) เมื่อเป็นเหตุสุดวิสัยก็ไม่มี ความผิดอยู่ พฤติการณ์ที่เข้าลักษณะ เป็น เหตุสุดวิสัยในการชำระหนี้ได้ต้องมีลักษณะทั้ง 3 ประการดังนี้

1. เป็นพฤติการณ์ที่มีลักษณะไม่สามารถหลีกเลี่ยงป้องกันได้ (*Irresistibilite*) กล่าวคือ มนุษย์ยอมรับว่ามีสภาพการณ์บางอย่างที่อยู่นอกเหนือความสามารถที่จะบังคับป้องกันได้

⁹ Barry Nicholas, *French Law of Contract*, (London: Butterworth, 1982), p.196-212.

¹⁰ มาตรา 1147-1148 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสได้ให้หลักในกรณีที่ไม่มี การชำระหนี้ซึ่งลูกหนี้สามารถหลุดพ้นจากการชำระหนี้ได้ (หน้าที่และความรับผิดชอบ) ก็ต่อ เมื่อกรณีนั้น เกิดจากพฤติการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ กล่าวคือในกรณีที่ เป็น เหตุสุดวิสัย (*La force majeure, Le cas fortuit*)

หรืออีกนัยหนึ่งคือ ความเป็นไปไม่ได้(Impossibilite) ที่จะป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น ความเป็นไปไม่ได้ที่จะกระทำการชำระหนี้จะต้องมีลักษณะที่เด็ดขาด ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างจากความยากลำบากที่จะชำระหนี้ เช่นในกรณีที่ลูกหนี้ประสบอุปสรรคที่จะต้องมีการหนักขึ้น หรือต้องใช้เงินค่าใช้จ่ายมากขึ้นเพื่อการปฏิบัติชำระหนี้ เช่นนี้ไม่ถือว่าเป็น เหตุสุดวิสัยในการชำระหนี้ ลูกหนี้ยังมีหน้าที่ที่จะต้องชำระหนี้และปฏิบัติชำระหนี้ต่อไป¹¹

2. เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยคาดเห็นไม่ได้(Imprevisibilite) เพราะถ้าเป็นเหตุการณ์ที่ลูกหนี้สามารถคาดเห็นได้ล่วงหน้าแล้วลูกหนี้อาจเลี่ยง โดยไม่ตกลงทำสัญญามากกว่าที่จะไปก่อหนี้ขึ้น เพื่อเลี่ยงที่จะรับภัยที่อาจเกิดขึ้นจากการที่เขาได้คาดเห็นล่วงหน้าแล้วนั้น

3. เป็นเหตุการณ์ที่อยู่ในเงื่อนไขว่า จะต้องมีความเกิดขึ้นนอกขอบเขตที่ลูกหนี้จะตอบโต้ (Exteriorite) เพราะถ้าเป็นความบกพร่องที่เกิดขึ้นจากวัตถุ หรือ คนที่อยู่ในกิจการของลูกหนี้แล้ว แม้จะเป็นการที่ป้องกันและคาดเห็นไม่ได้ก็ตามลูกหนี้ก็ยังคงต้องรับผิดชอบอยู่

จากความหมายของการชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัยตามหลักกฎหมายไทย และหลักกฎหมายอื่นดังกล่าวข้างต้นนี้ เราพอจะสรุปในเบื้องต้นได้ว่า หมายถึงการที่ลูกหนี้ไม่สามารถปฏิบัติชำระหนี้ได้อย่างเด็ดขาด โดยอาจจะเป็นเหตุการณ์ภายนอกเข้ามาขัดขวางอย่างถาวรเด็ดขาดอันเป็นพันธวิสัยต่อบุคคลโดยทั่วไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เป็นการพันธวิสัยที่จะทำการชำระหนี้ได้ จากตัวของวัตถุแห่งหนี้หรือวัตถุแห่งการชำระหนี้ตนเอง (Prestation)

ดังนั้น เมื่อพิจารณาหลักกฎหมายของประเทศที่ใช้ระบบ Common Law และ Civil Law แล้ว การชำระหนี้ที่ตกเป็นพันธวิสัย คือการชำระหนี้ซึ่งแต่เดิมสามารถกระทำได้ และต่อมา มีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นซึ่ง เหตุการณ์นั้นทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ เหตุการณ์ดังกล่าว ได้แก่

¹¹ เทียบแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 928/2521 จ.610 ผู้ให้เช่าซื้อที่ดินไปทำถนนคอนกรีตและวางท่อระบายน้ำตามสัญญา เพราะของขึ้นราคาและหาได้ยากไม่เป็น เหตุสุดวิสัยที่จะทำให้การชำระหนี้กลายเป็นพันธวิสัย; ฎีกาที่ 2934/2522 จ.2312การที่ผลผลิตของน้ำมันดิบขาดแคลน เพราะต่างประเทศขึ้นราคาน้ำมันดิบ ไม่เป็น เหตุพันธวิสัยที่ผู้ขายจะส่งยางแอสฟัลท์แก่ผู้ซื้อไม่ได้ ตามกำหนด เวลาที่ผู้ขายต้องรับผิดชอบในการสั่งซื้อ

1. ทรัพย์สินซึ่ง เป็นวัตถุแห่งหนี้สูญหายหรือถูกทำลายไป
2. ทรัพย์สินซึ่ง เป็นวัตถุแห่งหนี้ถูกโอนไป เป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นซึ่งมีอาจ เพิกถอนการโอนได้ตามกฎหมาย
3. มีบทบัญญัติของกฎหมายในภายหลัง ห้ามมิให้ปฏิบัติการชำระหนี้ดังกล่าว
4. เมื่อลูกหนี้ตก เป็นคนที่ไม่สามารถชำระหนี้ได้ในกรณีที่เป็นหนี้ที่ต้องกระทำเฉพาะตัว
5. เมื่อเกิดการผันวิสัยขึ้นกับวัตถุที่ประสงค์ โดยทั้งนี้คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายจะต้องได้รู้ถึงวัตถุที่ประสงค์ซึ่งกันและกันในการเข้าทำสัญญา

และประกอบด้วยหลักเกณฑ์ในการพิจารณาประกอบอีก 2 ประการ จึงจะถือเป็นการผันวิสัยที่จะชำระหนี้ คือ

6. การผันวิสัยต้องเป็นการถาวรมิใช่ชั่วคราว
7. ต้องเป็นการผันวิสัยต่อบุคคลทั่วไปไม่ใช่ผันวิสัยเฉพาะตน เว้นแต่หน้าที่นั้นต้องทำเป็นการเฉพาะตัว

2. การชำระหนี้ตก เป็นผันวิสัยกับนิติกรรมที่มีวัตถุที่ประสงค์ เป็นการผันวิสัย และ เงื่อนไขเป็นการผันวิสัย

2.1. นิติกรรมที่มีวัตถุที่ประสงค์ เป็นการผันวิสัย

ตามหลักกฎหมายในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น นิติกรรมที่มีวัตถุที่ประสงค์ เป็นการผันวิสัยนั้น ถือได้ว่านิติกรรมนั้นไม่เกิดผลในทางกฎหมายแต่อย่างใด ถือเท่ากับนิติกรรมนั้นไม่ได้ทำขึ้นเลย หรือที่เรียกกันว่า เป็นโมฆะกรรม ตามมาตรา 150 ที่วางหลักไว้ว่า

"การใดมีวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้ามขัดแจ้งโดยกฎหมาย เป็นการผันวิสัย..การนั้นเป็นโมฆะ"

นิติกรรมที่มีวัตถุที่ประสงค์เป็นการผันวิสัย พิจารณาแยกออกเป็น 2 ประเภทได้ ดังนี้

1. วัตถุที่ประสงค์อันเป็นการผันวิสัยนั้นเป็นชนิดที่เป็นไปไม่ได้เลย หรือมีวัตถุที่ประสงค์เป็นเรื่องเหลวไหล เช่น สัญญาซื้อขายดวงดาว เป็นต้น
2. วัตถุที่ประสงค์อันเป็นการผันวิสัยนั้นเป็นไปไม่ได้ เพราะไม่สามารถปฏิบัติได้ หรือคู่สัญญาไม่สามารถจะปฏิบัติตามวัตถุที่ประสงค์นั้นได้ ดังตัวอย่าง

คำพิพากษายุฎีกาที่ 106/2477 ทำสัญญาขายผากที่ดินซึ่งผู้ซื้อและผู้ขายผากรู้ว่าที่ดินนั้นสาละยิดไว้แล้วสัญญาขายผากนั้นเป็นโมฆะ เพราะมีอาจโอนกันได้ เป็นต้น

วัตถุที่ประสงค์ที่เป็นพันวิสัยทั้ง 2 ประเภทข้างต้นคู่สัญญาทั้ง 2 ฝ่ายจะต้องได้รู้ถึงการพันวิสัยดังกล่าวในขณะที่เข้าทำนิติกรรมนั้นด้วย มิฉะนั้นหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรู้แต่เพียงฝ่ายเดียว ก็อาจจะต้องอยู่ในบังคับแห่งมาตรา 156 ซึ่งวางหลักว่า "การแสดงเจตนาโดยสำคัญผิดในสิ่งซึ่งเป็นสาระสำคัญแห่งนิติกรรมเป็นโมฆะ"

ดังนั้น จึงพอสรุปถึงความแตกต่างระหว่างการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัย กับนิติกรรมที่มีวัตถุที่ประสงค์ เป็นการพันวิสัยได้ว่า

1. การชำระหนี้ที่มีวัตถุที่ประสงค์ เป็นการพันวิสัย พฤติการณ์อันเป็นพันวิสัยนั้นจะต้องมีอยู่ก่อน หรือขณะที่ทำสัญญา คู่สัญญาต้องได้รู้ถึงวัตถุที่ประสงค์ที่เป็นการพันวิสัยทั้งสองฝ่ายด้วย เป็นสำคัญ ส่วนการชำระหนี้ที่ตกเป็นพันวิสัยนั้นวัตถุที่ประสงค์มีอยู่ในขณะสัญญา แต่หลังจากทำสัญญากันแล้ว จึงเกิดพฤติการณ์ที่ทำให้เกิดการพันวิสัยกับวัตถุแห่งหนี้ หรือวัตถุที่ประสงค์ซึ่งพฤติการณ์ดังกล่าวนี้จะต้องเกิดภายหลังที่มีการก่อหนี้ขึ้นแล้ว

2. การชำระหนี้ที่มีวัตถุที่ประสงค์ เป็นการพันวิสัยนี้ กฎหมายบัญญัติให้ผลของการกระทำเป็นโมฆะมาตั้งแต่เริ่มทำนิติกรรมกัน แต่การชำระหนี้ที่ตกเป็นพันวิสัยนั้นจะอยู่ใต้บังคับของมาตรา 218 และ 219 ซึ่งนิติกรรมนั้นสมบูรณ์มาตั้งแต่ต้น ต่อมาเมื่อเกิดพฤติการณ์ที่ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยเกิดขึ้นแล้ว จะต้องพิจารณาว่า เหตุการณ์ที่มาทำให้การชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยนั้น ฝ่ายใดจะเป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไป

2.2. นิติกรรมที่มีเงื่อนไขเป็นการพันวิสัย

แนวความคิดในเรื่องนิติกรรมที่มีเงื่อนไข เกิดขึ้นมาจากการทำนิติกรรมของคู่สัญญาซึ่งบางครั้งคู่สัญญาไม่ประสงค์ที่จะให้นิติกรรมนั้นเกิดผลขึ้นทันที ดังนั้นกฎหมายจึงให้เสรีภาพบุคคลในการตกลงกันให้นิติกรรมนั้นมีผลต่อเมื่อมีเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นโดยอาศัย เหตุการณ์อันใดอันหนึ่งเป็นข้อกำหนด ดังที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติไว้ในมาตรา 182 ว่า

"ข้อความอันใดอันบังคับไว้ให้นิติกรรมเป็นผลหรือสิ้นผลต่อ เมื่อมีเหตุการณ์อันไม่แน่นอนว่าจะเกิดขึ้นหรือไม่ในอนาคต ข้อความนั้นเรียกว่า เงื่อนไข"

และยังวางหลักไว้อีกว่า เงื่อนไขมี 2 ประเภท ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 183 ว่า

"นิติกรรมใดมีเงื่อนไขบังคับก่อน นิติกรรมนั้นย่อมเป็นผลต่อเมื่อเงื่อนไขนั้นสำเร็จแล้ว นิติกรรมใดมีเงื่อนไขบังคับหลัง นิติกรรมนั้นย่อมสิ้นผลในเมื่อเงื่อนไขนั้นสำเร็จแล้ว..."

จากบทบัญญัติมาตรา 189 วรรคหนึ่ง "นิติกรรมใดที่มีเงื่อนไขบังคับก่อนเป็นการพัน

วิสัย และ เงื่อนไขนั้น เป็นการพ้นวิสัย นิติกรรมนั้น เป็นโมฆะ" เพราะเหตุที่คู่สัญญาต่างได้มีเจตนา
ให้สัญญานั้น เกิดขึ้นอยู่แล้วตั้งแต่เริ่มทำนิติกรรม แต่ถ้า เป็นนิติกรรมที่มี เงื่อนไขบังคับหลังมาตรา
189 วรรคสองบัญญัติว่า "นิติกรรมใดมี เงื่อนไขบังคับหลังและ เงื่อนไขนั้น เป็นการพ้นวิสัย ให้ถือว่า
นิติกรรมนั้นไม่มี เงื่อนไข" เพราะคู่สัญญาไม่ประสงค์จะให้มีการสิ้นผลของสัญญา คือเจตนาที่จะให้
สัญญามีผลตลอดอายุของสัญญาตามที่ตกลงกัน

ความแตกต่างระหว่างการชำระหนี้ที่ตก เป็นพ้นวิสัย กับนิติกรรมที่มี เงื่อนไขอัน เป็นการ
พ้นวิสัย จึงสรุปได้ว่า

ผลของการชำระหนี้ที่มี เงื่อนไขบังคับก่อนที่ตก เป็นพ้นวิสัยนั้น เป็นโมฆะ เช่นเดียวกับนิติ
กรรมที่มีวัตถุประสงค์ เป็นการพ้นวิสัยมาตั้งแต่ เริ่มทำนิติกรรม ต่างกับการชำระหนี้ที่ตก เป็นพ้น
วิสัยซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการทำนิติกรรม และนิติกรรมนั้นสมบูรณ์มาตั้งแต่ต้น แม้เกิดเหตุการณ์ที่เป็น
พ้นวิสัยขึ้นหนึ่งนั้นก็ยังคงบังคับกันได้อยู่ โดยดูจากพฤติการณ์ว่า ฝ่ายใด เป็นฝ่ายผิดอันหนึ่งที่เป็นพ้นวิสัย

ส่วนนิติกรรมที่มี เงื่อนไขบังคับหลัง และ เงื่อนไขนั้น เป็นพ้นวิสัย กฎหมายถือว่าไม่มี
เงื่อนไขที่ทำให้นิติกรรมนั้นสิ้นผล จึงถือว่านิติกรรมนั้นสมบูรณ์ และอาจจะตกอยู่ภายใต้หลักใน
เรื่องการชำระหนี้ที่ตก เป็นพ้นวิสัยก็ได้ ถ้ามีพฤติการณ์อันใดเกิดขึ้นกับนิติกรรมที่มี เงื่อนไขบังคับ
หลังนี้ จนทำให้ตก เป็นพ้นวิสัยที่จะชำระหนี้ได้

3. การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย เมื่อ เปรียบเทียบกับการชำระหนี้ที่ไม่อาจทำได้ เนื่องจาก จากเหตุสุดวิสัย

แนวความคิดในเรื่อง เหตุสุดวิสัยของไทย จะเห็นได้จากประมวลกฎหมายแพ่งและ
พาณิชย์ของไทย ได้บัญญัติความหมายของคำว่า เหตุสุดวิสัยในมาตรา 8 ว่า

"คำว่า "เหตุสุดวิสัย" หมายความว่า เหตุใดๆ อันจะเกิดขึ้นก็ดี จะให้ผลพิบัติก็ดี เป็น
เหตุที่ไม่อาจป้องกันได้แม้ทั้งบุคคลผู้ต้องประสพหรือใกล้จะต้องประสพเหตุนั้น จะได้จัดการระมัด
ระวังตามสมควรอันพึงคาดหมายได้จากบุคคลนั้นในฐานะ เช่นนั้น"

จากหลักกฎหมายข้างต้น "เหตุสุดวิสัย" จึงเป็นเหตุ หรือภัยพิบัติที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจ
ป้องกันได้ ซึ่งอาจเป็นเหตุตามธรรมชาติ เช่นฟ้าผ่า ลมพายุ¹² หรือเหตุจากบุคคลที่ 3 เช่นโจร

¹² คำพิพากษาฎีกาที่ 2140/2520

ปล้น¹³ จึงไม่ใช่เรื่องที่ป้องกันไม่ได้ แต่เป็นเรื่องที่ผู้ประสบจะป้องกันไม่ได้เท่านั้นเอง ประการถัดมา ผู้ประสบหรือใกล้จะต้องประสบเหตุนั้นไม่อาจป้องกันมิให้เกิดขึ้นได้ เมื่อได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรอันพึงคาดหมายได้จากบุคคลในฐานะ เช่นนั้น

ดังนั้น การใดจะเป็นเหตุสุดวิสัยหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงเป็นเรื่องราวไป เหตุหนึ่ง ในสถานการณ์หนึ่งอาจเป็นข้อแก้ตัว โดยอ้างเหตุสุดวิสัยเพื่อให้พ้นความรับผิดชอบสำหรับบุคคลหนึ่ง แต่เหตุเดียวกันนั้นอาจไม่เป็นข้อแก้ตัวสำหรับอีกคนหนึ่งในอีกสถานการณ์หนึ่งก็ได้ ฉะนั้นการที่ลูกหนี้จะต้องรับภาระปฏิบัติการชำระหนี้หนักขึ้นกว่าปกติ จึงไม่เป็นเหตุสุดวิสัย¹⁴

คำว่า "เหตุสุดวิสัย" นี้เมื่อพิจารณาจากกฎหมายของต่างประเทศ จะพบว่าแนวความคิดในเรื่องนี้ เป็นแนวความคิดที่มีที่มาจากกฎหมายฝรั่งเศสที่เรียกว่า Force Majeure หมายถึงอุปสรรคที่ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย เป็นอุปสรรคที่ไม่อาจคาดคิด(Unforeseen) และไม่อาจป้องกันขัดขวาง(Irresistible) ซึ่งหมายถึง ไม่อาจหลีกเลี่ยง(Unavoidable)¹⁵

ส่วนกฎหมายของอังกฤษ มีแนวความคิดในเรื่อง Act of God หมายถึง เหตุการณ์พิเศษที่เกิดขึ้นโดยไม่คาดหมายและไม่สามารถป้องกันได้ เป็นเหตุโดยตรงจากธรรมชาติ เช่น พายุในทะเล น้ำท่วม เป็นต้น ไม่มีพฤติกรรมของมนุษย์เข้ามาแทรกซึ่งผู้ประสบไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แม้ได้ใช้ความระมัดระวังอันพึงคาดหมายได้ เห็นได้ว่า กฎหมายอังกฤษเน้นหนักไปในเรื่องภัยธรรมชาติ เหตุที่จะเป็น Act of God หรือไม่ จะต้องดูข้อเท็จจริงเป็นเรื่องราวไป

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า เหตุสุดวิสัยตามกฎหมายไทย อังกฤษ หรือฝรั่งเศสต่างมีลักษณะคล้ายคลึงกันที่เหตุที่เกิดขึ้น และก่อให้เกิดความเสียหายหรือบุบสลายนั้น สืบเนื่องมาจากภัยธรรมชาติที่ไม่สามารถป้องกันได้ ถ้าไม่ใช่ภัยธรรมชาติก็ต้องเป็นเรื่องมีเหตุการณ์ขึ้นสอดแทรกเข้ามาก่อให้เกิดความเสียหาย โดยผู้ประสบได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรอันพึงคาดหมายจากบุคคลนั้นในฐานะ เช่นนั้น ทั้งนี้จะต้องมิใช่เหตุที่เกิดขึ้นจากความผิดของบุคคลที่ได้รับอุบัติเหตุ

13 คำพิพากษาฎีกาที่ 2178/2523

14 คำพิพากษาฎีกาที่ 449/2501

15 โสภณ รัตนากร, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ พิมพ์ครั้งที่

เอง หรือผู้ที่ต้องประสพภัยจะต้องรับผิดชอบ

เมื่อพิจารณา เปรียบเทียบกับเรื่องการชาระหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัย เห็นได้ว่า เหตุสุดวิสัย เป็นเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้เกิดการชาระหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัย แต่สาเหตุที่ทำให้เกิดการชาระหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัย ยังมีเหตุการณ์อื่น ๆ อีก เช่น เหตุการณ์ที่อาจจะโทษลูกหนี้หรือโทษเจ้าหนี้ได้ เป็นต้น ดังที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้วางหลักไว้ในมาตรา 218 และมาตรา 219 ซึ่งจะต้องพิจารณาว่า เหตุที่ทำให้การชาระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยนั้นฝ่ายใดจะเป็นผู้รับผิดชอบ

4. การชาระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยในสัญญาต่างตอบแทน

โดยหลักของสัญญาต่างตอบแทน เราได้ศึกษากันมาแล้วในบทที่ 2 ในเรื่องการรับภัย พิบัติ เมื่อการรับชาระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย แต่พฤติการณ์ใดบ้างที่ทำให้การชาระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยในสัญญาต่างตอบแทนในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เฉพาะ เรื่องพฤติการณ์ไม่มีบัญญัติให้คำจำกัดความหรือให้แนวทางใดไว้ เมื่อไม่มีการบัญญัติไว้ จึงต้องพิจารณาอาศัยหลักในเรื่องหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัยตามมาตรา 218 และมาตรา 219 มาใช้ ประกอบกับมาตรา 370-372

ดังนั้น เหตุหรือพฤติการณ์ที่ทำให้การชาระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย จึงมีอยู่หลายเหตุ ดังนี้

1. ทรัพย์สินเป็นวัตถุที่ใช้ชาระหนี้ได้สูญหายหรือถูกทำลายไป เช่น ทำสัญญาขายบ้าน แต่บ้านถูกไฟไหม้
2. กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ใช้ชาระหนี้ได้โอนหลุดมือไปจากลูกหนี้ เช่น ทำสัญญาขายที่ดิน แต่หลังทำสัญญาจะขายแล้ว ที่ดินถูกเจ้าหนี้เอาไปขายทอดตลาด
3. มีกฎหมายออกมาห้ามโอนทรัพย์สินที่จะใช้ชาระหนี้ เช่น มีกฎหมายออกมาห้ามนำเข้าออกนอกประเทศ
4. ลูกหนี้กลายเป็นคนไม่สามารถชาระหนี้ได้ เช่น ทำสัญญาจะไปร้องเพลงแต่ต่อมาลูกหนี้กลายเป็นใบ้

จากเหตุหรือพฤติการณ์ข้างต้น แยกเป็นพฤติการณ์ที่จะทำให้เกิดสิทธิเรียกร้องค่าเสียหาย อันอาจจะมีขึ้นได้ในสัญญาต่างตอบแทน ดังนี้

4.1. พฤติการณ์ที่โทษลูกหนี้ได้ ตามมาตรา 218 อาจจะได้แก่

1. ลูกหนี้กระทำโดยจงใจ หรือประมาทเลินเล่อทำให้เกิดการชาระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย ดังตัวอย่าง เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 473/2519 จำเลยรับจ้างลากจูงแพไม้ของโจทก์ มีเชือกกระแสน้ำ หักขาดลอยไป จำเลยทราบดีว่ากระแสน้ำไหลเชี่ยวมีหน้าที่ต้องระมัดระวังอย่างดีในการลากจูง แพแตกเป็นเพราะความบกพร่องของจำเลย ไม้ชำเหตุดุวิสัย จำเลยต้องง้อใช้ค่าเสียหายแก่โจทก์

2. บุคคลอื่นซึ่งลูกหนี้จะต้องรับผิดชอบ กระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย เช่น ลูกหนี้เข้าบ้านคนอื่นอยู่ บุตรภรรยาหรือคนใช้ซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านประมาทเลินเล่อทำให้ไฟไหม้บ้านที่เข้า จึงส่งคืนบ้านให้ผู้ให้เข้าไม่ได้ ผู้เข้าจะต้องชดเชยค่าเสียหายให้แก่ผู้ให้เข้า

3. ตัวแทนหรือผู้ที่ลูกหนี้ใช้ในการชำระหนี้ตามมาตรา 220 กระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย เช่น ให้ตัวแทนหรือลูกจ้างนำม้าไปส่งให้ผู้ซื้อ ระหว่างทางลูกจ้างประมาทเลินเล่อทำให้ม้าตาย การชำระหนี้จึงตกเป็นพ้นวิสัย เพราะความผิดของลูกจ้างหรือตัวแทน ดังนั้นลูกหนี้จึงต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายแก่เจ้าหนี้

4. เมื่อลูกหนี้ผิดนัด ในระหว่างผิดนัดการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย แม้จะเป็นเพราะอุบัติเหตุ หรือประมาทเลินเล่อ ลูกหนี้ก็ต้องรับผิดชอบตามมาตรา 217

4.2. พฤติการณ์ที่โทษเจ้าหนี้ได้ ตามมาตรา 372 วรรคสอง

จะเป็นพฤติการณ์เช่นเดียวกันกับพฤติการณ์ที่โทษลูกหนี้ได้ทีกล่ามาแล้ว ในข้อ

4.1. ข้างต้น 1-3

4.3. พฤติการณ์ที่โทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ตามมาตรา 219

พฤติการณ์ที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ คือ พฤติการณ์ซึ่งเกิดขึ้นจากเหตุสุดวิสัยรวมทั้งที่เกิดจากอุบัติเหตุด้วย ซึ่งการชำระหนี้ที่ตกเป็นพ้นวิสัยนี้ จะต้องเกิดขึ้นภายหลังจากที่ได้ก่อหนี้ขึ้นแล้วด้วย ลูกหนี้จึงจะหลุดพ้นจากความรับผิดชอบตามมาตรา 219 วรรคหนึ่ง ดังตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 586/2487 ทำสัญญาเช่ารถยนต์ กำหนดชำระค่าเช่า เป็นงวดๆ เมื่อผู้เช่าชำระค่าเช่าครบแล้ว ผู้เช่ามีสิทธิซื้อรถยนต์คันนี้ด้วยราคาสิบบาท ต่อมารถยนต์นั้นถูกกองทหารญี่ปุ่นยึดไป ดังนี้เรียกว่า ทรัพย์สินเป็นวัตถุแห่งสัญญาสูญหายไป สัญญาออมระงับ ผู้เช่าจะฟ้องเรียกเงินที่ชำระไปแล้วคืนไม่ได้ ในเมื่อไม่ได้สืบแสดงเจตนาให้ชดเชยเป็นอย่างอื่น

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าพฤติการณ์ที่ทำให้สัญญาต่างตอบแทนตกเป็นพ้นวิสัย จึงเป็นพฤติการณ์ที่เป็นเช่นเดียวกันกับ พฤติการณ์ที่ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยในเรื่องนี้ตามปกติ ส่วนที่จะเป็นประ เด็นสำคัญ จึงอยู่ที่ผลของการชำระหนี้ที่ตกเป็นพ้นวิสัย

5. กรณีการชำระหนี้ตก เป็นหนี้วิสัยแต่เพียงบางส่วน กับ การชำระหนี้ตก เป็นหนี้วิสัย
ทั้งหมด

กรณีที่มีการชำระหนี้ที่ตก เป็นหนี้วิสัยเกิดขึ้น ความสูญหายหรือเสียหายที่เกิดขึ้นกับวัตถุ
แห่งหนี้จนไม่สามารถปฏิบัติการชำระหนี้ได้ อาจจะไม่ตก เป็นหนี้วิสัยทั้งหมด หรือตกเป็นหนี้วิสัยทั้ง
หมดก็ได้ แต่ความแตกต่างของทั้งสองกรณี จะมุ่งประเด็นไปที่สิทธิของฝ่ายที่ไม่มีส่วนในการทำให้
เกิดหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัย เช่นที่กฎหมายบัญญัติให้สิทธิไว้ ดังนี้

5.1. กรณีการชำระหนี้กลายเป็นหนี้วิสัยเพียงบางส่วน แบ่งออกเป็น

1. ถ้าพฤติการณ์หรือเหตุที่เกิดขึ้นโทษลูกหนี้ได้ มาตรา 218 ได้วางหลักให้
สิทธิแก่เจ้าหนี้ในการที่จะจัดการกับส่วนที่ยังเป็นหนี้วิสัยจะทำได้

2. ถ้าพฤติการณ์หรือเหตุที่เกิดขึ้นโทษลูกหนี้ไม่ได้ กฎหมายไม่ได้มีบทบัญญัติ
เกี่ยวกับส่วนที่เป็นหนี้วิสัยที่จะชำระหนี้ได้อยู่ เห็นว่าควรที่จะนำบทมาตรา 218 มาใช้ด้วย เพราะ
ตามหลักแล้ว ถ้า เป็นกรณีที่โทษลูกหนี้ไม่ได้ลูกหนี้จะหลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 และ
ลูกหนี้ก็จะบังคับให้ เจ้าหนี้รับการชำระหนี้ในส่วนที่เป็นหนี้วิสัยไม่ได้ แต่การที่เจ้าหนี้จะยอมรับการ
ชำระหนี้หรือไม่ เห็นว่าถ้ายังเป็นประโยชน์แก่เจ้าหนี้ เจ้าหนี้ก็น่าจะรับไปได้เพราะเมื่อพิจารณา
แล้วตามความเป็นจริงก็ยุติธรรมกับลูกหนี้ เจ้าหนี้ก็คงพิจารณาแล้วว่า เป็นประโยชน์แก่ตนจึงรับ
เอาหนี้บางส่วนที่ไม่ตกเป็นหนี้วิสัยไว้ โดยลดส่วนที่เจ้าหนี้ต้องชำระ เดิมลง เสมือนหนึ่งว่าได้ตกลง
ทำสัญญาขึ้นใหม่ในหนี้บางส่วนที่ยังเป็นประโยชน์อยู่

3. ถ้าพฤติการณ์หรือเหตุที่เกิดขึ้นโทษเจ้าหนี้ได้ เจ้าหนี้จะต้องรับเอาส่วนที่
เหลือไว้ทั้งหมด และชำระราคาเต็มจำนวน ตามมาตรา 372 วรรคสอง

5.2. กรณีการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยทั้งหมด แบ่งออกเป็น

1. ถ้า เป็นกรณีที่โทษลูกหนี้ได้มาตรา 218 วรรคหนึ่งวางหลักไว้ว่า เมื่อหนี้วิสัย
ที่จะชำระหนี้แล้ว เมื่อหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยทั้งหมด ลูกหนี้จึงควรจะต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทน ดัง
ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกา เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 783/2516 ศาลฎีกาพิพากษาว่า สัญญาเช่าสมบูรณ์ แต่โจทก์เข้า
ครอบครองตึกที่เช่าไม่ได้เพราะจำเลยได้รื้อถอนเสียแล้ว เช่นนี้จำเลยต้องชดเชยค่าสินไหมทดแทน
ให้โจทก์ เพราะการชำระหนี้ตามสัญญาเช่าตกเป็นหนี้วิสัย

2. ถ้า เป็นพฤติการณ์ที่โทษลูกหนี้ไม่ได้ ซึ่งอาจจะโทษเจ้าหนี้ได้หรือไม่ก็ตาม

มาตรา 219 ลูกหนี้จะหลุดพ้นจากความรับผิดชอบและความรับผิดชอบในการใช้ค่าสินไหมทดแทน
 หนึ่งการชำระหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัยแต่เพียงบางส่วน จะมีความสัมพันธ์กับเรื่องสิทธิบอก
 ปัดปฏิเสธการรับชำระหนี้ในเรื่องสัญญาต่างตอบแทน ซึ่งจะต้องพิจารณาค่าควบกันไปในเรื่องผล
 ทางกฎหมายที่ให้สิทธิแก่ฝ่ายเจ้าหนี้ด้วย ดังจะได้ศึกษาในหัวข้อที่กล่าวถึงเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง

ส่วนที่ 2 : ผลทางกฎหมายกรณีการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย ในสัญญาต่างตอบแทน

1. สัญญาที่มีวัตถุประสงค์โอนทรัพย์สิน

1.1. กรณีโทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้

ดังที่เราได้ศึกษากันมาแล้วในเรื่องแนวความคิดเรื่องสัญญาต่างตอบแทนในบทที่ 2 เมื่อนำแนวความคิดดังกล่าวมาพิจารณากับเรื่องสัญญาต่างตอบแทนที่ได้วางหลักไว้ในมาตรา 370 ซึ่งเป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์โอนทรัพย์สินว่า

มาตรา 370 ถ้าสัญญาต่างตอบแทนมีวัตถุประสงค์เป็นการก่อให้เกิด หรือโอนทรัพย์สินสิทธิในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง และทรัพย์สินนั้นสูญหรือเสียหายไปด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้มิได้ไซ้ ท่านว่าการสูญหรือเสียหายนั้นตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้

ถ้ามิใช่ทรัพย์สินเฉพาะสิ่งท่านให้ใช้บทบัญญัติที่กล่าวมาในวรรคก่อนนี้บังคับแต่เวลาที่ทรัพย์สินนั้นกลายเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 195 วรรค 2 นั้นไป

จากบทบัญญัติดังกล่าว สัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์โอนทรัพย์สินจึงมีสาระสำคัญ 3 ประการที่น่าพิจารณา คือ

1. เป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์ เป็นการก่อให้เกิด หรือโอนทรัพย์สินสิทธิในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง คือ สัญญาต่างตอบแทนลักษณะนี้ต้องก่อให้เกิดหรือโอนทรัพย์สินสิทธิทันที เช่น สัญญาซื้อขายเสร็จเด็ดขาด สัญญาแลกเปลี่ยน เป็นต้น และทรัพย์สินที่เป็นวัตถุประสงค์แห่งนี้ต้องเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามมาตรา 195 วรรค 2 และตามมาตรา 370 วรรค 2

2. ทรัพย์สินนั้นสูญหรือเสียหายไปด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้มิได้ คำว่า "เหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้มิได้" หมายถึง เหตุอันลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบเอง เมื่อพิจารณาในทางกลับกัน เหตุหรือพฤติกรรมนี้อาจจะโทษเจ้าหนี้ได้ หรืออาจจะเป็นเรื่องที่โทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ดังเช่นกรณีที่เรียกว่า เหตุสุวิสัย ตามมาตรา 8 ที่ศึกษากันมาแล้วในส่วนที่ 1

3. การสูญหรือเสียหายนั้นตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้ คือ เจ้าหนี้ต้องรับภัยแห่งการสูญหรือเสียหาย เพราะการมีสภาพเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งทำให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นโอนไป เป็นของ เจ้าหนี้แล้ว

ดังนั้น ตามมาตรา 370 นี้ จึงมีประเด็นที่น่าสนใจอยู่ที่การสูญหรือเสียหายนั้นตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้ และกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินดังกล่าวตกเป็นของเจ้าหนี้ ดังปรากฏในมาตรา 458 ในเรื่องซื้อขายเช่นกัน

"มาตรา 458 กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ขายนั้น ย่อมโอนไปยังผู้ซื้อตั้งแต่วันที่เมื่อได้ทำสัญญาซื้อขายกัน"

ภาวะของลูกหนี้ที่เหลือนอยู่ที่จะต้องชำระหนี้หรือที่จะต้องกระทำมีเพียงการส่งมอบทรัพย์สินให้แก่เจ้าหนี้เท่านั้น เมื่อทรัพย์สินดังกล่าวตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าหนี้แล้ว ความสูญหรือเสียหายจึงตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้หรือเจ้าของตามหลัก Res Perit Domino ดังตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 723/2492 ทำสัญญาซื้อขายน้ำตาลซึ่งได้ใส่กระสอบไว้แล้วโดยไม่มีน้ำตาลอื่นปะปน และไม่ต้องชั่งตวงวัดกันอีก ผู้ซื้อได้ชำระราคาน้ำตาลนั้นแล้ว แม้ผู้ซื้อฝากไว้ที่เดิมก็ถือว่ากรรมสิทธิ์เป็นของผู้ร้องแล้ว เมื่อถูกทางราชการบังคับซื้อไปผู้ขายไม่ต้องรับผิดชอบคืนราคาน้ำตาลให้ผู้ซื้อ

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 339/2506 จำเลยทำสัญญาขายไม้สักให้โจทก์และจำเลยรับเงินค่าไม้สักไปแล้ว และเจ้าหน้าที่ของโจทก์ก็ได้มาตรวจไม้สักที่จำเลยเตรียมไว้ตามสัญญา และตีตราของโจทก์ไว้ด้วย ครั้นต่อมามีคนร้ายลอบวางเพลิงโรงเลื่อยของจำเลย ไฟไหม้ไม้สักหมดโดยมิใช่ความผิดของจำเลย ดังนี้ ศาลวินิจฉัยว่า ไม้สักที่ตีตราของโจทก์เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งบ่งตัวทรัพย์สินแน่นอนแล้ว กรรมสิทธิ์ในไม้จึงโอนไปเป็นของโจทก์แล้ว ความเสียหายที่เกิดแก่ไม้จึงตกเป็นพับแก่โจทก์

จากคำพิพากษาศาลฎีกาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าแนวทางการพิจารณาจะยึดหลัก Res Perit Domino อย่างเคร่งครัด ซึ่งทำให้เจ้าหนี้ต้องรับภาระหรือภัยพิบัติค่อนข้างมาก ซึ่งผิดกับแนวความคิดทางกฎหมายในบางประเทศ ซึ่งมีแนวความคิดในเรื่องเดียวกันนี้ต่างกับของไทยเรา ซึ่งจะวิเคราะห์ถึงในหัวข้อสัญญาซื้อขายต่อไป

1.2. กรณีที่โทษลูกหนี้ได้

แต่ถ้า เป็นกรณีที่โทษลูกหนี้ได้แล้วผลจะเป็นอย่างไรมาตรา 370 ไม่ได้บัญญัติไว้ ผู้เขียนเห็นว่าต้องบังคับตามหลักในเรื่องสัญญาต่างตอบแทนตามมาตรา 369 คือเจ้าหนี้มีสิทธิไม่ชำระ

หนึ่งตอบแทนแก่ลูกหนี้ หรือมิฉะนั้นก็อาจจะใช้สิทธิในการบอกเลิกสัญญาตามมาตรา 389 ที่บัญญัติว่า

"ถ้าการชำระหนี้ทั้งหมดหรือแต่บางส่วนกลายเป็นหนี้วิสัยเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้ได้ไซ้ เจ้าหนี้จะ เลิกสัญญานั้นเสียก็ได้"

นอกจากนี้ เจ้าหนี้ยังมีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายอันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ตามมาตรา 218 ด้วย

1.3. กรณีโทษเจ้าหนี้ได้

ถ้า เป็นกรณีโทษเจ้าหนี้ได้นั้น ลูกหนี้ก็จะต้องหลุดพ้นจากการชำระหนี้ตาม มาตรา 219 และลูกหนี้ไม่ เสียสิทธิที่จะ เรียกค่าสินไหมทดแทนอีกด้วย

2. สัญญาที่มีวัตถุประสงค์ประสงค์โอนทรัพย์สินแต่มีเงื่อนไขบังคับก่อน

กฎหมายได้วางหลักใน เรื่องสัญญาที่มีวัตถุประสงค์ประสงค์โอนทรัพย์สิน เฉพาะสิ่ง แต่มีเงื่อนไขบังคับก่อน ให้มีผลแตกต่างกับสัญญาที่มีวัตถุประสงค์ประสงค์โอนทรัพย์สิน เฉพาะสิ่ง ดังที่มาตรา 371 บัญญัติว่า

"บทบัญญัติที่กล่าวมาในมาตราก่อนนี้ ท่านมิให้ใช้บังคับ ถ้า เป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีเงื่อนไขบังคับก่อนและทรัพย์สินอันเป็นวัตถุประสงค์แห่งสัญญานั้นสูญหรือเสียหายไปด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งอันจะโทษลูกหนี้ได้ไซ้ ท่านว่าการสูญหรือเสียหายนั้นตก เป็นหับแก่เจ้าหนี้

ถ้ามีทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ท่านให้ใช้บทบัญญัติที่กล่าวมาในวรรคก่อนนี้บังคับตั้งแต่วันที่ทรัพย์สินนั้นกลายเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามบทบัญญัติแห่งมาตรา 195 วรรค 2 นั้นไป"

จากบทบัญญัตินี้ดังกล่าวข้างต้นที่อ้างถึงบทบัญญัติในมาตราก่อน จึงแสดงให้เห็นว่าสัญญาต่างตอบแทนในมาตรานี้จึง เป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์ประสงค์โอนทรัพย์สิน ดังนั้นผลตามมาตรา 371 วรรคหนึ่ง จึงแยกพิจารณาได้ ดังนี้

2.1. กรณีโทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้

เมื่อ เป็นสัญญาต่างตอบแทนที่มีเงื่อนไขบังคับก่อน สัญญาจึงไม่เกิดผลในทันทีที่มีการทำสัญญา และทรัพย์สินอันเป็นวัตถุประสงค์แห่งหนี้ตามสัญญานั้นถูกทำลายหรือสูญหายลงในระหว่างที่เงื่อนไขไม่สำเร็จหรือระหว่างสัญญายังไม่เกิดผลทำให้การสูญหรือเสียหายนี้ยังไม่ตก เป็นหับแก่เจ้าหนี้ เพราะเมื่อสัญญายังไม่เกิดผล กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่จะต้องโอนนั้นยังอยู่กับลูกหนี้ผู้ เป็นเจ้าของทรัพย์สิน การสูญหรือเสียหายของทรัพย์สินระหว่างที่ เงื่อนไขยังไม่สำเร็จจึงตก เป็นหับแก่เจ้าของ คือลูกหนี้ตาม

หลักในเรื่อง Res Perit Domino ดังกรณีตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 357/2486 ก. ให้ ข. เข้าซื้อรถยนต์ ระหว่างที่ยังส่งค่าเช่าไม่ถึงงวดสุดท้ายกรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไปยังข. รถคันนั้นถูกทางราชการทหารเกณฑ์ไปใช้ในการสงคราม ก. โอนรถยนต์ให้ข. ตามค้ำประกันไม่ได้ กรณีต้องด้วยมาตรา 369 ข. ไม่ต้องชำระหนี้ตอบแทน ความเสียหายไม่ตก เป็นพับแก่ข. ข. เลิกสัญญาเช่าซื้อและเรียกเงินล่วงหน้าชำระให้ก. ไปคืนได้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 149/2506 ท. ซื้อรถยนต์จากผู้อื่นอยู่ระหว่างผ่อนชำระและยังไม่ได้โอนทะเบียน น. ขายรถคันนั้นให้ จ. โดยจ. ชำระเงินสดส่วนหนึ่งกับมอบรถยนต์อีกคันหนึ่งให้ ท. ด้วย ท. และจ. ตกลงกันว่าจะโอนทะเบียนรถทั้งสองคันให้แก่กันต่อ เมื่อท. ได้รับโอนทะเบียนรถของท. มา และผ่อนส่งราคาครบแล้ว ศาลตีความว่าสัญญาระหว่างท. และ จ. เป็นสัญญาซื้อขายมีเงื่อนไข ระหว่างนั้นไฟไหม้รถของ ท. โดยไม่ใช่ความผิดของฝ่ายใด ท. บังคับให้ จ. โอนทะเบียนรถให้ ท. ไม่ได้ เป็นกรณีที่ต้องบังคับตามมาตรา 371 จะนำมาตรา 370 มาบังคับไม่ได้

เมื่อลูกหนี้ คือผู้ขายต้องรับภัยพิบัติ ผู้ซื้อยอมมีสิทธิเลือกตามมาตรา 371 วรรคสอง คือ เจ้าหนี้มีสิทธิบอกเลิกสัญญาตามมาตรา 391 คือกลับคืนสู่ฐานเดิมก่อนทำสัญญา หรือถ้าการชำระหนี้ยังมีส่วนที่เป็นวิสัยอยู่ เจ้าหนี้ยังต้องรับการชำระหนี้ส่วนที่เป็นวิสัย เช่นนี้ เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ส่วนที่เหลือโดยลดส่วนอันเจ้าหนี้ตอบแทนนั้นลงได้ ทั้งนี้จะกล่าวถึงในหัวข้อที่ว่าด้วยการบอกปิดไม่รับการชำระหนี้ที่ตกเป็นพันวิสัยต่อไป

2.2. กรณีโทษเจ้าหนี้ได้

เนื่องจากไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ชัดเจน ถ้าความเสียหายเกิดขึ้นเพราะความผิดของเจ้าหนี้ จึงมีนักกฎหมายบางท่านให้ความเห็นว่า ลูกหนี้ไม่เสียสิทธิที่จะได้รับชำระหนี้ตอบแทน ลูกหนี้เองหลุดพ้นความรับผิดตาม มาตรา 219 เจ้าหนี้ต้องรับทรัพย์ที่เหลือนั้นไป

ถ้าทรัพย์นั้นสูญหาย หรือถูกทำลายหมดสิ้น ผู้ซื้อก็จะได้ไม่ได้รับอะไรแต่ต้องจ่ายราคาเต็มจำนวนโดยอ้างมาตรา 372 มาใช้บังคับ ซึ่งเห็นว่าไม่น่าจะอ้างมาตรา 372 เพราะมาตรา 372 เป็นเรื่องสัญญาที่ไม่มีวัตถุที่ประสงค์โอนทรัพย์ การที่เจ้าหนี้ต้องรับผิดชอบในการที่ตัวเองเป็นเหตุให้เกิดการพันวิสัย น่าจะบังคับตามหลักในเรื่องละเมิดมากกว่า

2.3. กรณีโทษลูกหนี้ได้

ประเด็นสุดท้ายในเรื่องสัญญาที่มีวัตถุที่ประสงค์โอนทรัพย์แต่มีเงื่อนไขบังคับก่อนเกิดขึ้น

เพราะเหตุอันจะโทษลูกหนี้ได้ ผลของการพ้นวิสัยในระหว่างที่เงื่อนไขยังไม่สำเร็จนั้น จะมีผลตามมาตรา 218 และตามหลัก Res Perit Domino คือ ลูกหนี้ผู้มีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินต้องรับภัยพิบัตินั้นไป หรือเจ้าหนี้จะใช้สิทธิเลือกปฏิบัติเช่นเดียวกับกรณีที่โทษเจ้าหนี้ไม่ได้ตามมาตรา 371 วรรคสอง คือจะเลิกสัญญาหรือจะรับชำระหนี้โดยลดส่วนที่ตนเองต้องชำระตอบแทน และลูกหนี้ยังต้องรับผิดชอบความเสียหายนั้นตามมาตรา 372 วรรคสองตอนท้าย ที่รับรองเรื่องสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะใช้สิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทน โดยตามมาตรา 218 มาบังคับใช้

3. การบอกปิดไม่รับชำระหนี้ และไม่ชำระหนี้ในส่วนของตนที่กระทำภายหลังการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย

หนี้ตามสัญญาต่างตอบแทน การชำระหนี้ของคู่สัญญาเป็นเงื่อนไขซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต้องชำระหนี้ตอบแทนกัน ตามมาตรา 369 เพราะฉะนั้นตามปกติถ้าฝ่ายที่ลูกหนี้เสนอชำระหนี้แล้ว ฝ่ายที่เป็นเจ้าหนี้ก็ต้องเสนอชำระหนี้ตอบแทนด้วย มิฉะนั้นฝ่ายเจ้าหนี้จะตกเป็นผู้ผิดนัดตามมาตรา 210 ที่บัญญัติว่า

"ถ้าลูกหนี้เจ้าต้องชำระหนี้ส่วนของตนต่อเมื่อเจ้าหนี้ชำระหนี้ตอบแทนด้วยไซ้ร้ แม้ถึงว่าเจ้าหนี้จะได้เตรียมพร้อมที่จะรับชำระหนี้ตามที่ลูกหนี้ขอปฏิบัตินั้นแล้วก็ดี หากไม่เสนอที่จะทำการชำระหนี้ตอบแทนตามที่พึงต้องทำ เจ้าหนี้ก็เป็นอันได้ชื่อว่าผิดนัด"

ข้อยกเว้นจากหลักนี้ก็จะ เป็นกรณีการชำระหนี้ที่ตกเป็นพ้นวิสัยแล้ว โดยที่พฤติการณ์ที่ทำให้นี้ตกเป็นพ้นวิสัยนั้นโทษเอากับเจ้าหนี้ไม่ได้แล้ว กฎหมายวางหลักให้เจ้าหนี้มีสิทธิบอกปิดไม่รับชำระหนี้ในกรณีต่อไปนี้

1. หากหนี้ที่ตกเป็นพ้นวิสัยเกิดขึ้นโดยพฤติการณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งลูกหนี้ต้องรับผิดชอบ ตามปกติหลักกฎหมายในเรื่องนี้ ตามมาตรา 218 วรรคสองบัญญัติว่า

"ในกรณีที่การชำระหนี้พ้นวิสัยแต่เพียงบางส่วน ถ้าหากว่าส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะทำได้นั้น เป็นอันไร้ประโยชน์แก่เจ้าหนี้แล้ว เจ้าหนี้จะไม่ยอมรับชำระหนี้ส่วนที่ยังเป็นวิสัยที่จะทำได้นั้นแล้วและเรียกค่าสินไหมทดแทน เพื่อการไม่ชำระหนี้เสียทั้งหมดทีเดียวก็ได้"

เห็นว่า กรณีที่ลูกหนี้มีความผิด เจ้าหนี้ไม่มีภาระที่จะต้องชำระหนี้ตอบแทน ซ้ำยังมีสิทธิบอกเลิกสัญญาและเรียกค่าเสียหายอีกด้วย หรือจะใช้สิทธิเลือกที่จะรับชำระหนี้ส่วนที่ยังเป็นวิสัยก็ได้ เมื่อพิจารณาจากกฎหมายในเรื่องสัญญาต่างตอบแทน ในสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุประสงค์

โอนทรัพย์สิน ไม่มีที่ใดในมาตรา 370 บัญญัติไว้ หากเกิดการพันวิสัยโดยที่ลูกหนี้ เป็นฝ่ายผิด ก็น่าจะ บังคับตามมาตรา 218 วรรคสอง เจ้าหนี้มีสิทธิบอกปิดไม่รับชำระหนี้และไม่ชำระหนี้ในส่วนของตน

2. สิทธิในการบอกปิดไม่รับชำระหนี้ในสัญญาต่างตอบแทน จะไปบัญญัติไว้ในกรณีที่เป็นสัญญาต่างตอบแทนมีเงื่อนไขบังคับก่อนตามมาตรา 371 ซึ่งวางหลักว่า ถ้าเกิดพฤติการณ์พันวิสัยเกิดขึ้นโดยโทษเจ้าหนี้มิได้ (ไม่ว่าจะเป็น เรื่องที่โทษลูกหนี้ได้หรือโทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ก็ตาม) เป็นมาตราเดียวในเรื่องสัญญาต่างตอบแทน ที่ให้สิทธิแก่เจ้าหนี้ในการบอกปิดไม่รับชำระหนี้ และไม่ชำระหนี้ในส่วนของตน เมื่อเงื่อนไขบังคับก่อนสำเร็จลง เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิเลือกที่จะยอมรับชำระหนี้ส่วนที่เหลือโดยตอบแทนตามส่วนก็ได้ หรือจะบอกเลิกสัญญาก็ได้ไม่ว่าพฤติการณ์ที่เป็นพันวิสัยนั้นเกิดจากเหตุสุดวิสัย หรือเกิดจากการกระทำของลูกหนี้เอง และในกรณีที่เกิดจากการกระทำของลูกหนี้เองนี้ เจ้าหนี้ก็มีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอีกด้วย

4. ผลของการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัย กับสัญญาอุปกรม์

ตามหลักทั่วไปในเรื่องหนี้ ผลแห่งหนี้หากลูกหนี้ไม่ชำระหนี้เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทน เพื่อความเสียหายอันเกิดจากการไม่ชำระหนี้ตามมาตรา 222 และ มาตรา 224 แต่การเรียกค่าเสียหายอาจมีความยากลำบากในการพิสูจน์ โดยเฉพาะความเสียหายอันเกิดแต่พฤติการณ์พิเศษที่เราได้ศึกษากันมาในบทที่ 2 ดังนั้น แนวความคิดในเรื่องมัดจำ และ เบี้ยปรับจึงได้เกิดขึ้น เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับคู่สัญญา และถ้าสัญญาประธานตกเป็นพันวิสัย สัญญาอุปกรม์ ดังเช่น มัดจำและ เบี้ยปรับจะบังคับได้แค่ไหนเพียงใด

4.1 มัดจำ คือ เงินหรือสิ่งของซึ่งคู่สัญญาได้ให้ไว้แก่กัน เมื่อ เข้าทำสัญญา เพื่อ

1. เป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำขึ้นแล้ว
2. เป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญา

ดังที่วางหลักไว้ในมาตรา 377 ดังนี้

"เมื่อ เข้าทำสัญญา ถ้าได้ให้สิ่งใดไว้ เป็นมัดจำท่านท่านให้ถือว่าการที่ให้มัดจำนั้นยอมเป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำกันขึ้นแล้ว อนึ่งมัดจำนี้ยอมเป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้นด้วย"

ในการทำสัญญานั้นโดยหลักแล้วไม่มีบทกฎหมายมาตราใด บังคับว่าต้องมีการวางมัดจำ ข้อตกลงเรื่องมัดจำเป็นข้อตกลงของสัญญาอุปกรม์ของสัญญาประธาน หากสัญญาประธานไม่สมบูรณ์

หรือตกเป็นโมฆะ ข้อตกลงเรื่องมัดจำซึ่งเป็นสัญญาอุปกรณ์ย่อมไม่สมบูรณ์ไปด้วย

ส่วนผลของมัดจำนั้น ผลตามกฎหมายได้บัญญัติไว้ในมาตรา 378 ว่า

"มัดจำนั้น ถ้ามิได้ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่น ท่านให้เป็นไปตั้งจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

(1) ให้ส่งคืน หรือจัดเอาเป็นการใช้เงินบางส่วนในเมื่อชำระหนี้

(2) ให้ริบ ถ้าฝ่ายที่วางมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย

เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายนั้นต้องรับผิดชอบ หรือถ้ามีการเลิกสัญญาเพราะความผิดของฝ่ายนั้น

(3) ให้ส่งคืน ถ้าฝ่ายที่รับมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัย เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายนี้จะต้องรับผิดชอบ"

เมื่อพิจารณาถึงผลตามกฎหมายในเรื่องมัดจำข้างต้น ผลของมัดจำในกรณีนี้เป็นหน้าที่ตามปกติจะบังคับกันตามกฎหมายอยู่แล้ว แต่ถ้าหากเป็นกรณีการชำระหนี้ที่ตกเป็นพ้นวิสัยแล้ว มีข้อที่น่าพิจารณาดังนี้

1. กรณีที่การชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยด้วยเหตุอันจะโทษฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมิได้

ลูกหนี้ผู้วางมัดจำย่อมหลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 ฝ่ายที่รับมัดจำไว้ต้องส่งมัดจำคืน เพราะลูกหนี้หลุดพ้นจากหนี้ที่จะชำระได้ตามสัญญาแล้ว ดังตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1305/2511 โจทก์ผู้อยู่ในห้องเช่าเดิมได้ตกลงจะออกจากห้องเช่าภายใน 6 เดือน เพื่อให้จำเลยปลุกตึกให้ใหม่ แต่เมื่อจำเลยเป็นความกับผู้ว่าจ้างจึงยังปลุกตึกไม่ได้ ฉะนั้นการที่โจทก์ยังไม่ออกจากห้องเช่าจึงถือไม่ได้ว่าเป็นความผิดของโจทก์ เมื่อเจ้าของที่ดินบอกเลิกสัญญาเช่าที่ดินเป็นเหตุให้จำเลยไม่สามารถปลุกตึกได้ตามสัญญาที่ทำไว้กับโจทก์ กรณีจึงเข้าประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 378 (3) จำเลยต้องคืนมัดจำให้โจทก์

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2843/2525 หลังจากทำสัญญาจะซื้อจะขายที่ดินเฉพาะส่วนของจำเลยที่มีกรรมสิทธิ์รวมกับที่ ย. เมื่อ ย. ไม่ยอมรังวัดแบ่งแยก จำเลยก็ฟ้อง ย. และทำสัญญาประนีประนอมยอมความกับ ย. ในวันนัดสืบพยานโจทก์นัดแรก ทั้งได้ไปยื่นคำร้องขอรังวัดแบ่งแยกที่ดินในวันเดียวกันนั้น และได้แจ้งให้โจทก์ทราบถึงการปฏิบัติตามสัญญาเป็นระยะๆ การที่จำเลยไม่สามารถรังวัดแบ่งแยกโฉนดที่ดินให้เสร็จเรียบร้อยภายในกำหนด 3 เดือน ตามสัญญาจึงจะถือว่าโจทก์ผิดสัญญาไม่ได้ เช่นเดียวกัน จำเลยจะรับมัดจำโจทก์ไม่ได้

2. การชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยเพราะความผิดของผู้วางมัดจำ

กรณีที่คู่สัญญาฝ่ายที่รับมัดจำจะรับมัดจำได้อีกประการหนึ่ง ก็คือ เมื่อการชำระหนี้หรือการปฏิบัติตามสัญญาของผู้วางมัดจำตกเป็นหนี้วิสัยเพราะพฤติการณ์ซึ่งผู้วางมัดจำจะต้องรับผิดชอบผู้วางมัดจำอยู่ในฐานะลูกหนี้ นอกจากจะถูกรับมัดจำแล้วยังต้องรับผิดชอบในเรื่องค่าสินไหมทดแทนต่อเจ้าหนี้อีกด้วย แม้การชำระหนี้จะตกเป็นหนี้วิสัยเพียงบางส่วนตามมาตรา 218 แต่หากเป็นกรณีที่ผู้วางมัดจำไม่ต้องรับผิดชอบในพฤติการณ์ที่ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย เจ้าหนี้ (ผู้รับมัดจำ) จะรับมัดจำไม่ได้ ต้องคืนมัดจำไป เพราะลูกหนี้ (ผู้วางมัดจำ) หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 นอกจากนี้อาจเป็นกรณีการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยในระหว่างที่ผู้วางมัดจำผิดนัดด้วย ตามมาตรา 217 ผู้เขียนขอยกตัวอย่างเป็นอุทธรณ์ประกอบให้เห็น ดังนี้

นายแดงจ้างนายดำตัดกางเกงให้และได้วางมัดจำไว้เป็นเงินจำนวน 100 บาท ครั้นต่อมาเมื่อนายดำตัดกางเกงนั้นเสร็จ นายแดงได้มาลองกางเกง แต่เกิดไม่พอใจในแบบที่ตนสั่งให้ทำทั้งที่นายดำได้ทำตามแบบที่ตกลงกันไว้ทุกประการแล้ว นายแดงจึงตัดทำลายกางเกงตัวนั้นเสีย หรือเมื่อถึงกำหนดที่นายแดงต้องมารับกางเกงแล้ว แต่นายแดงไม่มารับตามกำหนด ปรากฏว่ากางเกงตัวนั้นได้ถูกขโมยลักไป เช่นนี้แล้วทั้ง 2 กรณีนายดำผู้รับมัดจำมีสิทธิรับมัดจำจำนวน 100 บาทนั้นได้ ตามมาตรา 378 (2) นี้

3. เมื่อการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่ง ซึ่งฝ่ายผู้รับมัดจำต้องรับผิดชอบ

คู่สัญญาฝ่ายที่รับมัดจำไว้จะต้องคืนมัดจำในกรณีนี้ หมายถึงมีการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยตั้งนั้น เมื่อผู้รับมัดจำทำให้การชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยก็เท่ากับว่าไม่สามารถจะปฏิบัติตามการชำระหนี้ให้เป็นไปตามสัญญาได้ จึงไม่มีเหตุที่จะยึดมัดจำไว้เป็นประกันการชำระหนี้ได้อีกต่อไป ต้องส่งคืนมัดจำ

นอกจากนี้ อาจมีกรณีที่การชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย แต่มีใช่เพราะความผิดของผู้วางมัดจำ ตามมาตรา 378(3) มิได้บัญญัติกรณีดังกล่าวข้างต้นไว้โดยตรง แต่อาจแปลกลับกันจากมาตรา 378(2) ซึ่งกล่าวไว้ว่าหากการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย เพราะผู้วางมัดจำต้องรับผิดชอบแล้วผู้รับมัดจำมีสิทธิรับมัดจำได้ ตั้งนั้น เมื่อคู่สัญญาฝ่ายที่วางมัดจำไม่ชำระผิดแต่การชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยแล้ว ผู้รับมัดจำก็รับมัดจำไม่ได้เพราะไม่ใช่กรณีตามมาตรา 378(2) เมื่อไม่มีสิทธิที่จะรับ

มัดจำไว้ได้ก็ต้องส่งคืนมัดจำให้แก่ผู้วางมัดจำไป

ก้อยคำตามมาตรา 373(3) ที่ว่าการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยนี้ ย่อมหมายถึงการชำระหนี้ของฝ่ายผู้รับมัดจำตกเป็นหนี้วิสัย เพราะหากเป็นการชำระหนี้ของผู้วางมัดจำตกเป็นอันหนี้วิสัย เพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งผู้รับมัดจำต้องรับผิดชอบนั้น มิใช่กรณีที่บัญญัติไว้ตามมาตรา 378 (3) แต่คงเป็นเรื่องการชำระหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัย เพราะพฤติการณ์ซึ่งลูกหนี้ (ผู้วางมัดจำ) ไม่ต้องรับผิดชอบต่ออันเป็นเหตุให้ลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219

กรณีอย่างไรเป็นการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย และจะต้องคืนมัดจำให้แก่กันนั้นผู้เขียนขอยกคำพิพากษาศาลฎีกาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 188/2492 โจทก์เป็นคนต่างด้าวได้ทำสัญญาซื้อที่ดินจากจำเลยและได้วางมัดจำไว้ ปรากฏว่าพระราชบัญญัติที่ดินในส่วนที่เกี่ยวกับคนต่างด้าว พ.ศ.2486 บัญญัติว่าคนต่างด้าวแห่งประเทศที่ไม่มีสนธิสัญญากับประเทศไทยว่า ให้คนไทยมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของประเทศนั้นแล้ว ย่อมไม่มีความสามารถในการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินในประเทศไทย ดังนี้ การชำระหนี้ยอมตกเป็นหนี้วิสัย แต่ไม่ใช้ความผิดของโจทก์ จำเลยจึงต้องคืนมัดจำ

4. กรณีสิ่งที่มอบไว้เป็นมัดจำเกิดสูญหาย เสียหาย หรือตกเป็นหนี้วิสัยจะส่งคืนได้

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า หากคู่สัญญาผู้วางมัดจำได้ปฏิบัติตามสัญญาถูกต้องครบถ้วนแล้ว ผู้รับมัดจำก็ไม่มีเหตุที่จะยึดถือมัดจำไว้ เป็นประกันการปฏิบัติตามสัญญาอีกต่อไป ทั้งนี้ก็ต้องส่งคืนให้แก่ผู้วางมัดจำตามบทบัญญัติในมาตรา 378 ซึ่งบัญญัติไว้โดยเฉพาะในเรื่องของมัดจำ แต่ปัญหาอาจเกิดขึ้นได้ว่า ไม่สามารถจะส่งคืนมัดจำนั้นได้ เพราะสิ่งที่มอบไว้เป็นมัดจำได้เกิดสูญหาย เสียหาย หรือตกเป็นหนี้วิสัยอันจะส่งคืนได้ จะมีผลต่อคู่สัญญาเป็นประการใดบ้าง ในเรื่องของมัดจำนี้ มิได้มีบทบัญญัติไว้โดยเฉพาะ ก็คงจะต้องพิจารณากันตามบทบัญญัติในเรื่องนี้โดยทั่วไป

ดังนั้น เมื่อผู้รับมัดจำไม่มีสิทธิที่จะยึดถือมัดจำไว้ต่อไป ก็จะกลายเป็นลูกหนี้ของผู้วางมัดจำในอันที่จะต้องส่งคืนมัดจำ ซึ่งผู้เขียนจะขอยกอุทธาหรณ์ โดยปรับบทกฎหมายในเรื่องมัดจำ ดังนี้

ก. เมื่อผู้วางมัดจำได้ปฏิบัติถูกต้องครบถ้วนตามสัญญาแล้ว ผู้รับมัดจำจึงมีหน้าที่ที่จะต้องส่งคืนมัดจำหากมีการมอบรถยนต์ไว้เป็นมัดจำ ครั้นผู้วางมัดจำได้เรียกให้ส่งรถยนต์คืนแล้ว แต่ผู้รับมัดจำก็ยังเพิกเฉย ผู้รับมัดจำจึงตกเป็นผู้ผิดนัด ถ้าในระหว่างนั้นผู้รับมัดจำนำรถคันนี้ไปขับ

ด้วยความประมาทชนกับรถคันอื่น จนรถคันนี้ได้รับความเสียหายแล้ว กรณีนี้ผู้รับมัดจำก็ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายเสียหาย(มาตรา 217)

แต่ถ้ากรณีอาจเป็นว่า ผู้รับมัดจำจะต้องส่งคืนว้ออันวางไว้เป็นมัดจำ แต่ผิคนัดไม่ยอมส่งคืน ในระหว่างนั้นว้อเป็นโรคระบาดตายลง ผู้รับมัดจำก็ต้องรับผิดชอบในเหตุที่ไม่สามารถส่งคืนว้อได้ ทำให้การชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย เพราะเหตุอันเกิดขึ้นในระหว่างที่ตนผิคนัด เว้นแต่ผู้รับมัดจำจะสามารถพิสูจน์ได้ว่าผิคนัดได้ชำระหนี้ทัน เวลาถึงคงต้องเกิดความเสียหายอยู่นั่นเอง เช่น โรคระบาดนี้เกิดขึ้นแพร่สะพัดโดยทั่วไปถึงที่ที่ผู้วางมัดจำอยู่ด้วย ถ้าพิสูจน์ได้ เช่นนี้ก็ไม่ต้องรับผิดชอบ (มาตรา 217 ตอนท้าย)

ข. หากผู้รับมัดจำจะต้องส่งคืนรถยนต์ให้แก่ผู้วางมัดจำ แต่ด้วยความประมาทเลินเล่อของตนขับรถไปชนต้นไม้ เป็นเหตุให้รถยนต์พังยับเยินทั้งคัน จึงทำให้การชำระหนี้ของผู้รับมัดจำกลายเป็นหนี้วิสัย ดังนั้น ผู้รับมัดจำจึงต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้วางมัดจำ (มาตรา 218 วรรค 2)

แต่หากกรณีตามอุทาหรณ์ข้างต้น รถยนต์คันดังกล่าวเพียงแค่เสียหายบางส่วน เช่น กระจกแตก กันชนบุบ และส่วนที่ยังเป็นวิสัยจะทำได้ไม่ถึงแก่ไร้ประโยชน์ไปเลยทีเดียว ผู้วางมัดจำก็ต้องรับรถไว้และเรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหายจากผู้รับมัดจำโดยอาศัยมาตรา 215 จะใช้สิทธิตามมาตรา 218 วรรค 2 มิได้

ค. หากกรณีที่ผู้รับมัดจำไม่สามารถส่งคืนสิ่งที่เป็นมัดจำให้แก่ผู้วางมัดจำได้ เพราะสิ่งนั้นอาจสูญหายหรือถูกทำลายไปเพราะเหตุสุดวิสัย เช่น ไฟฟ้าลัดวงจรที่มอดไว้เป็นมัดจำถึงแก่ความตาย เช่นนี้แล้วการชำระหนี้ย่อมกลายเป็นหนี้วิสัย แต่ผู้รับมัดจำไม่ต้องรับผิดชอบ จึงมีผลให้ผู้รับมัดจำหลุดพ้นจากการชำระหนี้ (มาตรา 219)

ดังนั้น กรณีที่ไม่สามารถจะส่งคืนมัดจำได้ ผู้รับมัดจำจะต้องรับผิดชอบเพียงใดหรือไม่ ก็คงต้องพิจารณาตามข้อเท็จจริงและปรับเข้ากับหลักกฎหมายข้างต้นเป็นเรื่องราวไป

4.2. เบี้ยปรับ

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติถึงหลักในเรื่องเบี้ยปรับไว้ใน มาตรา 379 ดังนี้

"ถ้าลูกหนี้สัญญาแก่เจ้าหนี้ว่า จะใช้เงินจำนวนหนึ่งเป็นเบี้ยปรับ เมื่อตนไม่ชำระหนี้ก็ดี หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องตามสมควรก็ดี เมื่อลูกหนี้ผิคนัดก็ให้รับเบี้ยปรับ ถ้าการชำระหนี้อันพึงทำ

ได้นั้นได้แก่งวดเว้นการอันใดอันหนึ่ง หากทำการอันนั้นฝ่าฝืนมูลหนี้เมื่อใด ก็ให้รับเบี้ยปรับเมื่อئั้น"

ลักษณะอันสำคัญของเบี้ยปรับจึงอาจกล่าวได้ว่า เป็นข้อสัญญาซึ่งลูกหนี้ตกลงไว้ล่วงหน้า แก่เจ้าหนี้ว่าจะชดใช้เงินจำนวนหนึ่ง เป็นค่าเสียหายในเมื่อตนไม่ชำระหนี้ หรือชำระหนี้ให้ถูกต้อง เป็นการกำหนดค่าเสียหายไว้ล่วงหน้าโดยไม่ต้องพิสูจน์ค่าเสียหาย ซึ่งข้อตกลงกำหนดจำนวนเบี้ยปรับดังกล่าวนี้ไม่มีกฎหมายกำหนดจำกัดอัตราสูงสุดไว้ แต่อย่างไรก็ตามถ้ากำหนดจำนวนเบี้ยปรับไว้เป็นจำนวนสูงเกินไปมากศาลอาจลดลงเป็นจำนวนพอสมควรได้ และนอกจากนี้ถ้าหากการไม่ชำระหนี้ของลูกหนี้ เป็นเหตุให้เจ้าหนี้ต้องเสียหายมากกว่าจำนวนเบี้ยปรับที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เจ้าหนี้ก็ย่อมมีสิทธิเรียกค่าเสียหายได้อีก

ดังนั้นสำหรับการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย ซึ่งทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถชำระหนี้ได้ เหตุที่เจ้าหนี้จะเรียกเบี้ยปรับ เห็นว่าต้องเป็นพฤติการณ์ที่ลูกหนี้มีส่วนในการทำให้เกิดการพ้นวิสัยขึ้น ถ้าเป็นพฤติการณ์ที่ลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบลูกหนี้ก็หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามสัญญาประจักษ์ ดังกล่าวเจ้าหนี้จะเรียกเบี้ยปรับไม่ได้ ดังตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 750/2518 สัญญาว่าจะออกโฉนดที่ดินและโอนที่ดินที่ขายให้ภายใน 15 เดือน มิฉะนั้นก็ยอมให้ฟ้องบังคับตามสัญญากับให้ปรับ 2 เท่าของเงินที่ได้รับไปแล้ว ข้อสัญญานี้ เป็นกำหนดเร่งรัดให้ทำสัญญาเสร็จเด็ดขาดไป แต่การโอนทำไม่เสร็จเพราะน้ำท่วม เจ้าหนี้ที่เร่งรัดไม่ได้ จำเลยผู้จะขายไม่ต้องรับผิดชอบ จำเลยต้องโอนที่ดินแก่โจทก์ตามฟ้อง แต่ไม่ต้องใช้ค่าเสียหาย

ส่วนที่ 3 : หลักเกณฑ์ และผลทางกฎหมายของการชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัย เมื่อนำมาใช้บังคับตามสัญญาซื้อขาย

หลังจากที่เราได้ศึกษาหลัก เกณฑ์ต่างๆที่เกี่ยวกับหลักเกณฑ์ และผลบังคับทางกฎหมาย ของงการชำระหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัยมาแล้วในส่วนที่ 2 ในส่วนนี้จะ เป็นการวิเคราะห์ถึงลักษณะของสัญญาซื้อขายประเภทต่างๆ พร้อมกับวิเคราะห์ถึงการนำหลัก เกณฑ์และผลทางกฎหมายในการที่สัญญาซื้อขายตกเป็นหนี้วิสัยว่าจะ เป็น เช่นเดียวกับหลักในสัญญาต่างตอบแทนหรือไม่อย่างไร ดังจะได้แยกศึกษาตามประเภทของสัญญา ดังนี้

1. สัญญาซื้อขายเสร็จเด็ดขาด

สัญญาซื้อขายเสร็จเด็ดขาด เป็นสัญญาซื้อขายที่กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเปลี่ยนแปลง หรือโอนมา ยังผู้ซื้อทันทีอย่างเด็ดขาด เมื่อการซื้อขายสำเร็จบริบูรณ์...บริบูรณ์ เมื่อใดต้องพิเคราะห์ถึงแบบ ตัวอย่าง¹⁶ จะเห็นว่าสัญญาซื้อขายนั้น เมื่อทำกันเสร็จก็ทำให้กรรมสิทธิ์โอนไปแล้วทันทีโดยไม่ต้องคำนึง ว่าได้มีการส่งมอบหรือชำระราคากันหรือยัง¹⁷ หลักนี้เป็นผลมาจากกฎหมาย และจะหมายถึงการ โอนในทางกฎหมายตามมาตรา 453 และมาตรา 458 ซึ่งบัญญัติว่า

มาตรา 453 "อันว่าซื้อขายนั้น คือสัญญาซึ่งบุคคลฝ่ายหนึ่ง เรียกว่าผู้ขาย โอนกรรมสิทธิ์ แห่งทรัพย์สินให้แก่บุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง เรียกว่าผู้ซื้อ และผู้ซื้อตกลงว่าจะใช้ราคาทรัพย์สินนั้นให้แก่ ผู้ขาย"

มาตรา 458 "กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ขายนั้น ย่อมโอนไปยังผู้ซื้อตั้งแต่วันที่ เมื่อได้ทำ สัญญาซื้อขายกัน"

ส่วนการโอนกันจริงๆ หรือที่เราเรียกว่าการส่งมอบนั้น มิใช่ข้อสำคัญตามกฎหมายไทย ที่จะแสดงว่ากรรมสิทธิ์โอนไปหรือยัง มีนักกฎหมายบางท่านให้ความเห็นว่า การส่งมอบ เป็นหน้าที่ ไม่เกี่ยวกับเรื่องกรรมสิทธิ์¹⁸ แต่อย่างไรก็ดีอาจมีการตกลงส่งมอบทรัพย์สิน หรือชำระราคาก่อน การโอนกรรมสิทธิ์ก็ได้¹⁹ ดังตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 884/2515 ซึ่งรถจักรยานยนต์จากผู้ขายโดยชำระราคาเพียงครึ่ง หนึ่ง ส่วนที่เหลือจะชำระราคาเมื่อไรก็ได้ และผู้ขายจะโอนทะเบียนเป็นชื่อผู้ซื้อ เมื่อชำระราคา

¹⁶ พระยาวิฑูรธรรมพิเนต, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยลักษณะซื้อขาย, (มปท. มปป) หน้า 11.

¹⁷ ประพนธ์ ศาตะมาน, และไพจิตร บุญพันธ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะซื้อขาย, พิมพ์ครั้งที่ 8 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2529.), หน้า 100.

¹⁸ เสริม วินิจฉัยกุล, เอกเทศสัญญา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง 2473), หน้า 6-8.

¹⁹ ประพนธ์ ศาตะมาน, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งลักษณะซื้อขาย, หน้า 100.

าให้ครบแล้ว ดังนั้นกรรมสิทธิ์ในรถได้โอนเป็นผู้ซื้อแล้ว

จากตัวอย่างข้างต้น การโอนกรรมสิทธิ์ตามสัญญาซื้อขาย อาศัยหลักมาตรา 458 เป็นหลัก และมาตรา 458 นี้มีที่มาจากมาตรา 1583 ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสซึ่งบัญญัติว่า

"กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ซื้อขายโอนไปยังผู้ซื้อทันทีที่สัญญาเสร็จสิ้น โดยไม่ต้องคำนึงว่าจะมีการส่งมอบ หรือชำระราคากันหรือยัง"²⁰

เช่นเดียวกับหลักการโอนกรรมสิทธิ์ใน Sale of Goods Act มาตรา 17(1) ของอังกฤษที่บัญญัติว่า "กรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์จะถูกโอนในเวลาที่คุณสัญญาตกลงกันให้มีการโอนกรรมสิทธิ์" ซึ่งเป็นแนวความคิดของการโอนกรรมสิทธิ์ในระบบสัญญาเดี่ยว หรือที่หลักกฎหมายโรมัน เรียกว่า Solo Consensus กล่าวคือ ถือว่าการโอนกรรมสิทธิ์เป็นเรื่องเดียวกับความสมบูรณ์ของสัญญา²¹ โดยไม่ต้องมีการส่งมอบทรัพย์สิน หลัก Solo Consensus มีบัญญัติรับรองไว้ในมาตรา 1138 แห่งประมวลกฎหมายฝรั่งเศสว่า "หน้าที่จะต้องส่งมอบทรัพย์สิน สมบูรณ์ได้ เพียงแต่การแสดงเจตนาของคุณสัญญา"²²

ในบทนิยามของสัญญาซื้อขายของกฎหมายฝรั่งเศส มาตรา 1582 บัญญัติแต่เพียงว่า "ผู้ชายผู้หนึ่งที่ส่งมอบและผู้ซื้อผู้หนึ่งที่ชำระราคา" ส่วนการโอนกรรมสิทธิ์ก็ไม่มีไว้ในมาตรา 1583 แม้ว่าเราจะใช้ระบบสัญญาเดี่ยว เช่นกันกับฝรั่งเศส แต่ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยไม่ได้บัญญัติบททั่วไปว่า "หน้าที่มีวัตถุประสงค์ เป็นการส่งมอบทรัพย์สินนั้นสมบูรณ์ได้ แม้ยังไม่ได้มีการส่งมอบ ดังเช่นมาตรา 1138 ของฝรั่งเศส

การโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง

การโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามสัญญาซื้อขายเมื่อพิจารณามาตรา 460 บัญญัติว่า

"ในการซื้อขายทรัพย์สินซึ่งมิได้กำหนดลงไว้แน่นอนนั้น ท่านว่ากรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไป

²⁰ Code Civil Francais, section 1583.

²¹ วิชาญ เครื่องงาม, คำอธิบายกฎหมายว่าด้วยซื้อขายแลกเปลี่ยน ให้, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2532), หน้า 219.

²² Code Civil Francais, section 1138.

จนกว่าจะได้หมาย หรือนับ ชั่ง ตวง วัด หรือคัดเลือก หรือทำโดยวิธีอื่น เพื่อให้磅ตัวทรัพย์สินนั้น ออกเป็นแน่นอนแล้ว

ในการซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง ถ้าผู้ขายยังจะต้องนับ ชั่ง ตวง วัด หรือทำการแน่นอน ท่านว่ากรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อจนกว่าการหรือสิ่งนั้นได้ทำแล้ว

มาตรา 460 นี้มีที่มาจาก Sale of Goods Act 1893 มาตราต่อไปนี้

มาตรา 16 สัญญาซื้อขายทรัพย์สินที่ได้กำหนดไว้แน่นอนกรรมสิทธิ์ยังไม่โอนจนกว่าทรัพย์สินนั้นกลายเป็นทรัพย์สินที่กำหนดลงแน่นอนแล้ว

มาตรา 18 เว้นแต่จะปรากฏเจตนาเป็นอย่างอื่นให้ใช้หลักเกณฑ์ต่อไปนี้เพื่อจะทราบเจตนาของคู่สัญญาและพฤติการณ์แห่งกรณีด้วย

ข้อ 3. เมื่อเป็นสัญญาซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่งที่อยู่ในสภาพส่งมอบได้ แต่ผู้ขายผูกพันที่จะต้อง ชั่ง วัด ทดสอบ หรือทำการอย่างใดหรือทำสิ่งใดเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นให้รู้กำหนดราคาทรัพย์สินนั้นแน่นอนกรรมสิทธิ์ยังไม่โอน จนกว่าผู้ขายจะได้ทำการนั้นหรือทำสิ่งนั้น และผู้ซื้อได้ทราบถึงการกระทำนั้นแล้ว

และมาตรา 1585 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฝรั่งเศสที่บัญญัติว่า

การซื้อขายที่ยังต้องหมาย ชั่ง ตวง นับ หรือทำประการใดเพื่อ磅ตัวทรัพย์สินออกมาแน่นอนแล้ว ความเสียหาย หรือความเสียหายใดๆ ที่อาจเกิดขึ้นแก่ทรัพย์สินยังคงตกอยู่กับผู้ขาย

และมาตรา 17 (1) แห่ง Sale of Goods Act ของอังกฤษ บัญญัติว่า "ในกรณีที่ เป็นสัญญาซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เช่นว่านั้น ย่อมโอนไปยังผู้ซื้อตามเวลาที่คู่สัญญาตั้งใจจะให้กรรมสิทธิ์โอนไป" แต่ตามกฎหมายไทยให้ถือว่ากรรมสิทธิ์ย่อมโอนไปทันที เว้นแต่จะตกลงกันเป็นอย่างอื่น อย่างไรก็ตาม ถ้าจะมีการชั่ง ตวง วัด หรือทำประการใด เพื่อที่จะให้ทราบกำหนดราคาทรัพย์สินนั้นแน่นอนแล้ว กรรมสิทธิ์จะยังไม่โอนไปจนกว่าจะได้มีการปฏิบัติการดังกล่าว ทั้งที่เรานั่นที่การทำเพื่อให้ทราบกำหนดราคา เช่นตัวอย่าง ก. ซื้อขนมหวานจาก ข. ทั้งภาค แต่กำหนดให้จ. ตักแบ่งเป็นห่อ รวม 20 ห่อ ดังนี้ กรรมสิทธิ์โอนไปทันทีเมื่อตกลงกัน เพราะถือเป็นสัญญาซื้อขายเสร็จเด็ดขาด

ตามมาตรา 458 แม้จะมีพฤติการณ์อย่างเดียวกันกับการชั่ง ตวง วัด คัดเลือก แต่ก็มิได้ทำไปเพื่อให้ทราบกำหนดราคา เมื่อนำแนวความคิดตามลักษณะซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่งมาพิจารณา ประกอบกับ เรื่องการชำระหนี้ที่ตก เป็นหนี้วิสัยในทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามมาตรา 370 วรรคสอง ซึ่ง

ระบุว่า การกระทำตามบทบัญญัติของมาตรา 195 วรรค 2 นั้น ทำให้ทรัพย์สินกลายเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งแล้ว แต่น่าสังเกตว่ามาตรา 195 วรรค 2 วางหลักว่า ในกรณีที่หนี้มีทรัพย์สินเป็นวัตถุแห่งหนี้รายนั้นๆ ซึ่งไม่ได้บอกว่าเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งแต่อย่างใด

เมื่อเราได้แนวความคิดเรื่องสัญญาซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่งมาจาก Sale of Goods Act ของอังกฤษดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จึงเห็นว่าถ้าเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง กรรมสิทธิ์ย่อมโอนไปแล้ว เมื่อทำสัญญากันเสร็จสิ้นตามมาตรา 458 แม้จะมีได้กล่าวไว้ว่าทรัพย์สินที่ขายนั้นจะต้องเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งก็ตาม แต่มาตรานี้ก็ย่อมจะต้องหมายถึงการซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง เพราะหากเป็นการซื้อขายทรัพย์สินที่ไม่ใช่ทรัพย์สินที่กำหนดไว้แน่นอนแล้วจะบัญญัติไว้ใน มาตรา 460 วรรคหนึ่งดังตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1223/2496 ทำสัญญาขายเหมาอิฐ 2 เตา อิฐประมาณ 2 แสน 2 หมื่นแผ่น ซึ่งอยู่ที่ลานเป็นจำนวนเงิน 7,000 บาท ดังนี้ เป็นการขายอิฐเป็นเตาซึ่งมีจำนวนแน่นอนคือ 2 เตา ราคาที่แน่นอนคือ 7,000 บาท แม้จะได้กล่าวถึงจำนวนอิฐไว้ด้วยก็เป็นการกล่าวโดยประมาณพอให้เข้าใจว่าอิฐที่ขายมีปริมาณสักเท่าใด กรรมสิทธิ์ย่อมโอนจากผู้ขายไปยังผู้ซื้อตั้งแต่ขณะทำสัญญากันกรณีไม่ต้องด้วยมาตรา 460

จากตัวอย่างข้างต้นจึงทำให้ กรณีการชำระหนี้ที่ตกเป็นพันวิสัยในสัญญาซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่งที่ไม่ใช่ทรัพย์สินใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ความสูญหรือเสียหายจึงตกเป็นพับแก่เจ้าหนี้ที่จะต้องรับภัยตามหลัก Res Perit domino

กรณีการชำระหนี้ที่ตกเป็นพันวิสัยในสัญญาซื้อขายที่โฆษณายใดฝ่ายหนึ่งได้ ไม่ว่าจะเป็นตัวเจ้าหนี้(ผู้ซื้อ) หรือ ลูกหนี้(ผู้ขาย) ฝ่ายใดจะเป็นผู้รับภัยนั้นจะมีผลเป็นเช่นเดียวกับสัญญาต่างตอบแทนที่มีวัตถุที่ประสงค์โอนทรัพย์สิน ซึ่งเขียนไว้แล้วในส่วนที่ 2 ของบทนี้แล้ว

กรณีทรัพย์สินที่ซื้อขาย เป็นอสังหาริมทรัพย์

ในเรื่องเกี่ยวกับการโอนกรรมสิทธิ์ในสัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์นั้น ก็ย่อมอาศัยหลักเดียวกับอสังหาริมทรัพย์ กล่าวคือเมื่อได้ทำสัญญากันตามมาตรา 453 และถูกต้องตามแบบของมาตรา 456 วรรคหนึ่งแล้ว กรรมสิทธิ์ก็ย่อมโอนไปยังผู้ซื้อตามมาตรา 458 แต่ในทางปฏิบัติก่อนหน้าที่คู่สัญญาจะเข้าทำสัญญาก็ต้องกระทำการตามมาตรา 460 วรรคสองมาแล้วครบถ้วน ไม่เช่นนั้นจะไปทำสัญญาตามแบบของมาตรา 456 วรรคหนึ่งได้อย่างไร คือต้องระบุเขตที่ดินแน่นอนชัดเจนแล้ว เจ้าหนี้ที่จึงจะยอมจดทะเบียนให้ไว้ในโฉนดที่ดิน ดังตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 964/2509 วินิจฉัยว่าสัญญาซื้อขายมีใจความชัดเจนว่า คู่สัญญามี

เจตนามุ่งซื้อขายกันเด็ดขาด ไม่มีข้อความใดแสดงว่าคู่สัญญามีเจตนาจะไปจดทะเบียนโอนกันในภายหลัง อันจะทำให้เห็นว่าเป็นเพียงสัญญาจะซื้อขาย เมื่อมิได้จดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ก็เป็นโมฆะตามมาตรา 456

ตามสัญญาซื้อขาย คู่สัญญามีเจตนามุ่งให้สัญญาซื้อขายเป็นสัญญาซื้อขายเสร็จเด็ดขาด และไม่มีทางจะแปลได้ว่าเป็นสัญญาจะซื้อจะขาย เมื่อสัญญาซื้อขายเป็นโมฆะ นิติกรรมนี้จะสมบูรณ์ในฐานะเป็นสัญญาจะซื้อจะขายโดยอาศัยมาตรา 136 ไม่ได้

ดังนั้น เมื่อคู่กรณียังไม่สามารถทำตามแบบได้ก็ต้องถือว่าสัญญายังไม่เกิดขึ้นตามมาตรา 453 และมาตรา 456 วรรคที่หนึ่งนั่นเอง ข้อสำคัญสัญญาซื้อขายต้องได้เกิดขึ้น และได้ทำตามแบบแล้ว กรณีที่การชำระหนี้ตกเป็นหนี้วิสัยในสัญญาซื้อขายในอสังหาริมทรัพย์ จึงไม่น่ามีขึ้นได้ เพราะอสังหาริมทรัพย์นั้น เกิดเป็นสัญญาขึ้นตามหลักของสัญญาซื้อขาย เว้นแต่เป็นเรื่องสัญญาจะซื้อจะขายอสังหาริมทรัพย์ซึ่งอาจมีกรณีการชำระหนี้ที่ตกเป็นหนี้วิสัยได้ ในขณะที่มีการตกลงและยังไม่ได้ไปจดทะเบียน

การโอนกรรมสิทธิ์ในระบบสองสัญญา

จากหลักและแนวคิดของระบบสัญญาเดี่ยวข้างต้น ตามระบบสัญญาเดี่ยว ความเสี่ยงภัยอยู่กับเจ้าของกรรมสิทธิ์นับแต่สัญญาเสร็จสิ้นโดยทรัพย์สินยังมิได้ส่งมอบ หรือชำระราคาให้แก่ลูกหนี้ก็ตาม แต่เมื่อหันมาดูแนวความคิดของระบบสองสัญญาตามบทบัญญัติกฎหมายเยอรมันมาตรา 932 ซึ่งวางหลักว่า

"การโอนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ ผู้โอนจะต้องส่งมอบทรัพย์สินให้แก่ผู้รับโอน และทำ ความตกลงอย่างแท้จริงกับผู้รับโอนว่ากรรมสิทธิ์จะผ่านไป แต่ถ้าผู้รับครอบครองทรัพย์สินนั้นอยู่แล้ว การตกลงอย่างแท้จริงก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้กรรมสิทธิ์โอนไป"

ดังนั้นการรับภัยตกอยู่ที่ผู้ขาย จนกว่าผู้ขายจะส่งมอบให้แก่ผู้ซื้อแล้ว สาระสำคัญของสัญญาซื้อขายเยอรมัน ได้แก่การที่สัญญาซื้อขายที่ตกลงกันไม่มีผลเป็นการโอนกรรมสิทธิ์ทันที กรรมสิทธิ์จะโอนไปต่อเมื่อได้มีการตกลงกันในเรื่องสัญญาทางทรัพย์สิน (ส่งมอบ) เรียบร้อยแล้ว ความสมบูรณ์ของสัญญาจึงไม่เกี่ยวข้องกับ การโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ซื้อขายกัน การโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน (การส่งมอบ) ก็ถือว่าเป็นนิติกรรมลอย ซึ่งมีความเป็นอยู่ต่างหากจากนิติกรรมที่เป็นมูลเหตุ การแบ่งแยกนี้ทำให้พิจารณาสัญญาทางหนี้ตามกฎหมายลักษณะหนี้โดยเฉพาะ ส่วนสัญญาในทางทรัพย์สินนั้นก็พิจารณาตามลักษณะทรัพย์สินโดยเฉพาะ

ในกรณีสัญญาซื้อขายทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง การรับภัยของคู่สัญญาในทรัพย์สินที่ซื้อขายจะตกไป ตามความสมบูรณ์ของสัญญา เมื่อสัญญาสมบูรณ์การรับภัยก็ตกให้แก่ผู้ถือกรรมสิทธิ์ ต่างจากแบบของ ระบบสัญญา เดียวที่กรรมสิทธิ์กับการรับภัยอยู่ควบคู่กัน เขอร์มันถือหลักการรับภัยจะไปตามการ ส่งมอบการครอบครอง แต่เมื่อพิจารณาแล้วก็ยังคงเป็นไปตามหลักที่ว่า กรรมสิทธิ์และการรับภัย ติดไปด้วยกันอยู่นั่นเอง ข้อแตกต่างอยู่ที่ว่า เมื่อใดจึงจะถือว่ากรรมสิทธิ์โอน เท่านั้นซึ่ง เมื่อพิจารณา ถึง เรื่องการพ้นวิสัยที่เกิดขึ้นกับทรัพย์สินเฉพาะสิ่งในสัญญาซื้อขายของไทยที่การรับภัยตก เป็นของผู้ซื้อ จากที่ได้ทำการวิเคราะห์มาข้างต้น ใน เรื่องการพ้นวิสัยในสัญญาซื้อขายจึงสรุปได้ดังนี้

1. กรณีที่โทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ผู้ซื้อต้องตก เป็นผู้รับภัย เพราะกรรมสิทธิ์โอนไปยัง ผู้ซื้อตั้งแต่ขณะทำสัญญา
2. กรณีที่โทษฝ่ายผู้ขายได้ ความเสียหายที่เกิดขึ้นผู้ขายต้องรับภัยพิบัติในการพ้นวิสัย และลูกหนี้ไม่มีสิทธิได้รับชำระหนี้ตอบแทนตามมาตรา 369 และยังคงอาจต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหม ทดแทนให้แก่เจ้าหนี้ เพื่อค่าเสียหายอย่างใดจอันอาจเกิดแต่การไม่ชำระหนี้ตามมาตรา 218 และ ผู้ซื้อไม่มีสิทธิบอกเลิกสัญญาตามมาตรา 389 เช่นเดียวกับ เรื่องสัญญาต่างตอบแทน
3. กรณีที่โทษผู้ซื้อได้ เจ้าหนี้ต้องรับผลแห่งภัยพิบัติ เพราะถือได้ว่ากระทำกับทรัพย์สินของ ตนเอง

2. สัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไขหรือเงื่อนไข

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติ เรื่องสัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไขและ เงื่อนไขเวลาไว้ในมาตรา 459 ซึ่งมีหลักว่า เงื่อนไขจะต้องเป็นเหตุการณ์ในอนาคตที่ต้องสำเร็จ เสีย ก่อนสัญญาซื้อขายจึงจะมีผลบังคับตามกฎหมาย และ เมื่อนั้นกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินจึงโอนไปยังผู้ซื้อได้ ในสัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไขบังคับไว้แล้ว สัญญาซื้อขายเกิดขึ้นแล้วตามมาตรา 453 หากแต่ยังไม่ เป็นผล จะเป็นผลต่อเมื่อเงื่อนไขสำเร็จเสียก่อน ดังตัวอย่าง

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 716-717/2493 การซื้อขายรถยนต์โดยฝ่ายผู้ซื้อรับมอบรถไป และ ตกลงกันว่า ผู้ซื้อจะต้องชำระราคาให้หมดเสียก่อน ผู้ขายจึงจะโอนทะเบียนให้ เป็นเงื่อนไขตาม มาตรา 459 ซึ่งกรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อจนกว่าผู้ซื้อจะชำระราคาให้หมดเสียก่อน

ซึ่งทั้งนี้สัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไข ตามมาตรา 459 หมายถึงข้อตกลงที่คู่กรณีจะตกลงกัน อย่างไม่รู้ก็ได้ เช่นการตกลงในเรื่องการส่งมอบ หรือชำระราคา เป็นต้น ดังตัวอย่าง

ตั้งคำพิพากษาฎีกาที่ 227/2471 โจทก์ตกลงซื้อ เครื่องสีข้าวโดยผ่อนใช้เงินแต่เครื่องสีข้าวยังเป็นของจำเลยจนกว่าจะใช้เงินเสร็จ เป็นสัญญาซื้อขายมีเงื่อนไข

เมื่อพิจารณาประกอบกับเรื่องการชำระหนี้ที่ตกเป็นพันวิสัยในสัญญาต่างตอบแทน ที่มีเงื่อนไขบังคับก่อนตามมาตรา 371 ความเสียหายจะตกเป็นพับแก่ลูกหนี้ตามหลักทั่วไปดังตัวอย่างข้างต้น ผู้เขียนเห็นด้วยกับหลักเรื่องการรับภัย ส่วนกรณีที่ การชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยโดยที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีส่วนในการก่อให้เกิดการพันวิสัยนั้นก็ควรจะต้องรับผิดชอบตามที่ได้เขียนไว้แล้วในบทที่ 3 ส่วนที่ 2 ข้อ 2 ว่าด้วยสัญญาที่มีวัตถุประสงค์โอนทรัพย์สินแต่มีเงื่อนไขบังคับก่อน

กรณีที่ เป็นอสังหาริมทรัพย์

สัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ที่มีเงื่อนไข หรือเงื่อนไขบังคับไว้ นั้น ส่วนมากมักจะปรากฏในรูปสัญญาจะซื้อจะขายในอสังหาริมทรัพย์ เพราะสัญญาจะซื้อจะขายในอสังหาริมทรัพย์ก็คือ สัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ที่มีเงื่อนไข แต่ให้ความสำคัญในเรื่องแบบแห่งนิติกรรม

ส่วนการโอนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ตามสัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไข หรือเงื่อนไขบังคับไว้จะมีขึ้นได้หรือไม่ นั้น ก่อนที่จะกล่าวถึงขอให้สังเกตเปรียบเทียบกับสัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ว่า สัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไขนั้นต่างกับสัญญาจะซื้อจะขาย ตรงที่สัญญาจะซื้อจะขายคู่สัญญาตกลงกันว่ากรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไปยังตัวผู้ซื้อจนกว่าจะทำการสัญญาซื้อขายเสร็จเด็ดขาด และจดทะเบียนการโอนกับเจ้าหน้าที่โดยเหตุนี้ ตามสัญญาจะซื้อจะขายกรรมสิทธิ์จึงไม่มีทางโอนไปยังผู้ซื้อได้เลย เพราะขาดการทำตามแบบที่กฎหมายกำหนด แม้ว่าผู้ขายจะได้ส่งมอบทรัพย์สินให้และผู้ซื้อ เข้าครอบครองทำประโยชน์แล้วก็ตาม

สัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ที่มีเงื่อนไขบังคับก่อนนั้น ว่ากันโดยหลักแล้วมีทางที่กรรมสิทธิ์โอนไปยังผู้ซื้อได้ตามมาตรา 456 วรรคหนึ่ง อันเป็นสัญญาซื้อขายเสร็จเด็ดขาดซึ่งต้องทำตามแบบ และตามธรรมดากรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินจะโอนไปยังผู้ซื้อตั้งแต่ขณะทำสัญญาแล้ว แต่มีเงื่อนไขบังคับไว้ซึ่งอาจารย์ประพนธ์ ได้ให้ตัวอย่างของกรณีเช่นนี้ ไว้ดังนี้²³

ก. จะรีบเดินทางไปต่างประเทศในวันที่ 20 กรกฎาคม 2510 ได้ตกลงขายบ้านให้ข.

²³ ประพนธ์ ศาตะมาน, คำอธิบายกฎหมายประมวลกฎหมายแห่งลักษณะซื้อขาย, หน้า 108-109.

ครั้งนี้จะโอนกรรมสิทธิ์ให้ช.ทันทีก็เกรงจะลำบากแก่ญาติพี่น้องที่อาศัยในบ้านหลังนั้น และหาที่อยู่อื่น ยังไม่ได้ ครั้นจะเลื่อนเวลาจดทะเบียนไปอีกก็ไม่ได้เพราะตนเองจะต้องรีบเดินทางไป จะมอบฉันทะให้ใครไปจดทะเบียนแทนก็หาคนไว้วางใจไม่ได้ ดังนี้ ก. ข. อาจตกลงซื้อขายบ้านกันโดยทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ โดยมีเงื่อนไขเวลากำหนดกันไว้ด้วยว่าให้กรรมสิทธิ์ในบ้านนั้นโอนไปยังช. เมื่อพ้นกำหนดวันที่ 20 สิงหาคม 2510 แล้วคือตกเป็นกรรมสิทธิ์ของช. ตั้งแต่วันที่ 21 สิงหาคม 2510 เป็นต้น ก่อนวันที่ 21 สิงหาคม 2510 ญาติพี่น้องของก. ก็ยังอยู่ในบ้านหลังนั้นได้อยู่ โดยอาศัยสิทธิของ ก. ไม่เป็นการละเมิดสิทธิของ ช. เพราะบ้านหลังนั้นยังเป็นกรรมสิทธิ์ของก. อยู่ และก. ก็ได้ผิดสัญญาต่อช. ด้วย เพราะเมื่อกรรมสิทธิ์ในบ้านยังไม่โอนไป ตนยังไม่มีหน้าที่ส่งมอบบ้านนั้นแก่ ช. ในเรื่องเงื่อนไขก็เช่นเดียวกัน เมื่อการเป็นไปตามเงื่อนไขหรือถึงกำหนดเงื่อนไขแล้ว กรรมสิทธิ์ก็โอนไปยังช.ทันทีและไปในตัว โดยที่ก. และช. ไม่ต้องทำเป็นหนังสือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่กันอีก เพราะได้กำหนดเงื่อนไขเวลาไว้มาแต่แรกแล้ว ดังนี้ ย่อมเป็นการสะดวกแก่ทั้งฝ่าย ก. และช. เพราะก. ก็อยากขายบ้านให้ ช. เพราะได้ราคาสูง ถ้าหากจะจดทะเบียนโอนให้ทันที ก็ต้องส่งมอบบ้านนั้นแก่ ช. ตามหน้าที่ของผู้ขาย มิฉะนั้นย่อมเป็นการผิดสัญญา ถ้าหากตนจะเข้าบ้านนั้นชั่วคราวก็ต้องเสียค่าเช่า และ ช. ก็อาจไม่ให้เช่าก็ได้ เพราะ เมื่อซื้อแล้วก็ย่อมจะเอาบ้านไปทำประโยชน์ของตน ที่ว่ามานี้เป็นเรื่องว่ากันตามหลัก แต่ทางปฏิบัติก็คงไม่มีปัญหาอะไรมากนักเพราะก. ข. ก็คงจะตกลงกันให้กรรมสิทธิ์โอนไปทันทีโดยไม่มีเงื่อนไขหรือเงื่อนไขบังคับไว้ แต่ ช. ยอมให้ ก. หรือญาติพี่น้องของก. อยู่ต่อไปได้อีกชั่วเวลาหนึ่งโดยไม่ต้องเช่าและไม่เป็นการผิดสัญญาหรือละเมิดสิทธิของ ช.

ดังนั้น กรณีที่เกิดการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยตามสัญญาซื้อขายที่มีเงื่อนไข จึงสรุปได้ว่า

1. กรณีโทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ผู้ขายจะหลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 และผู้ซื้อไม่ต้องชำระหนี้ตอบแทน ถ้าทรัพย์สินนั้นสูญหรือเสียหายแต่เพียงบางส่วน เมื่อเงื่อนไขสำเร็จผู้ซื้อก็มีสิทธิเรียกให้ผู้ขายส่งมอบทรัพย์สินในส่วนที่เหลืออยู่ โดยลดส่วนราคาอันตนจะต้องชำระตอบแทนลงหรือเลิกสัญญาแล้วแต่จะเลือก ตามมาตรา 371 วรรคสอง

2. กรณีโทษผู้ขายได้ ผู้ขายก็ต้องรับผลแห่งภัยพิบัติของตนเอง เพราะถือว่าทำกับทรัพย์สินของตนเอง เมื่อเงื่อนไขสำเร็จผู้ซื้อไม่ต้องชำระราคาตอบแทนตามมาตรา 369 และผู้ขายอาจต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายค่าสินไหมทดแทนที่อาจเกิดขึ้นได้ตามมาตรา 218 วรรคแรก

หากทรัพย์สินนั้นเสียหายแต่เพียงบางส่วน เมื่อเงื่อนไขสำเร็จผู้ซื้อก็มีสิทธิเรียกให้ชำระหนี้

โดยลดส่วนราคาจากผู้ซื้อต้องชำระตอบแทนลง หรือจะใช้สิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนก็ได้ตามมาตรา 371 วรรคสอง

3. กรณีโทษผู้ซื้อได้ ในกรณีที่เงื่อนไขสำเร็จแล้ว ผู้ขายจะหลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 และยังคงมีสิทธิได้รับชำระราคาจากผู้ซื้อ ถ้าทรัพย์สินนั้นสูญหรือเสียหายแต่เพียงบางส่วนผู้ซื้อก็ต้องรับส่วนที่เหลืออยู่ไปและใช้ราคาเต็มจำนวน

ส่วนกรณีที่เงื่อนไขยังไม่สำเร็จ ไม่อยู่ในบังคับของมาตรา 371 เห็นว่าผู้ขายน่าจะเรียกค่าสินไหมทดแทนจากผู้ซื้อตามกฎหมายลักษณะละเมิด เพราะกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินยังอยู่กับผู้ขายและสัญญายังไม่เกิดผลขึ้น

3. สัญญาซื้อขายที่ยังไม่ได้ระบุดำทรัพย์สินหรือ เป็นทรัพย์สินที่ยังไม่กำหนดไว้แน่นอน

กรณีของสัญญาซื้อขายทรัพย์สินที่ยังมิได้กำหนดลงไว้แน่นอนนั้น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 460 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า

"ในการซื้อขายทรัพย์สินซึ่งมิได้กำหนดลงไว้แน่นอนนั้น ท่านว่ากรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไปจนกว่าจะได้หมาย หรือ นับ ชั่ง ตวง วัด หรือคัดเลือกหรือทำโดยวิธีอื่นๆ เพื่อให้บ่งตัวทรัพย์สินนั้นออกเป็นแน่นอน"

ตามความจากบทบัญญัติดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ทรัพย์สินที่ยังมิได้กำหนดแน่นอนก็คือทรัพย์สินที่ยังมิได้กระทำด้วยวิธีการอย่างหนึ่งอย่างใดตามมาตรา 460 เพื่อบ่งตัวทรัพย์สิน หรือ หารู้ตัวทรัพย์สินที่แน่นอนนั่นเอง ตามความในมาตรา 460 วรรคหนึ่งนี้ ผู้ขายจะปฏิบัติเพื่อให้รู้ตัวทรัพย์สิน ตัวอย่างเช่น ซื้อแตงโม 100 ผล ก็จะต้องนับแตงโมออกจากเรือมากองไว้ 100 ผล หรือซื้อไข่เป็ด 50 ฟอง ก็จะต้องนับไข่เป็ดออกมาจากกระจาด 50 ฟอง หรือซื้อข้าวเปลือก 100 กระสอบ ก็จะต้องตวงข้าวออกมาจากยุ้ง 100 กระสอบ

จะเห็นได้จากบทบัญญัติของกฎหมายว่า กรรมสิทธิ์จะยังไม่โอนไปยังผู้ซื้อจนกว่าจะได้มีการทำเครื่องหมาย นับ ชั่ง ตวง วัด คัดเลือก ความเสียหายจากการพันวิสัยที่เกิดขึ้นก่อนที่จะนับ ชั่ง ตวง วัดนั้น ตกเป็นหับแก่ลูกหนี้ (ผู้ขาย) ตามหลัก Res Perit Domino ประกอบกับมาตรา 370 วรรค 2 ที่กล่าวมา เพราะกรรมสิทธิ์ยังไม่โอนไป จนกว่าจะให้เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งแล้ว

ถ้าฝ่ายใดมีส่วนในการทำให้เกิดการพันวิสัย ถ้าเป็นฝ่ายเจ้าหนี้ (ผู้ซื้อ) ก็ต้องรับผิดชอบ

และชำระค่าเสียหายตามหลักใน เรื่องละเมิด และลูกหนี้ (ผู้ชาย) หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตาม มาตรา 219

ถ้า เป็นฝ่ายลูกหนี้ เป็นฝ่ายมีส่วนผิด ลูกหนี้ก็ต้องรับภัยไป เช่นเดียวกัน ตามหลัก Res Perit Domino และผู้ซื้อก็น่าจะ เรียกค่าสินไหมทดแทนจากการไม่ชำระหนี้ของลูกหนี้โดยที่ลูกหนี้ มีส่วนทำให้เกิดการไม่ชำระหนี้ ตามมาตรา 218 ตัวอย่างเช่น

คำพิพากษาฎีกาที่ 339/2506 จำเลยสัญญาขายไม้สักให้โจทก์และรับเงินค่าไม้ไปแล้ว ต่อมาเจ้าหน้าที่ของโจทก์ได้ตรวจไม้ที่จำเลยเตรียมไว้ตามสัญญาและตีตราของโจทก์ลงไว้ ย่อม ถือได้ว่าไม้ที่ตีตราแล้วนั้น เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 460 และบ่งตัวทรัพย์สินแน่นอน กรรมสิทธิ์ในไม้ตกเป็นของโจทก์แล้ว เมื่อมีคนลอบวางเพลิงโรงเลื่อย จำเลยซึ่งมิใช่ความผิดของจำเลยแล้ว โจทก์จะ เรียกเรื่องราวค่าไม้คืนจากจำเลยไม่ได้ ตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 370

ดังนั้น จึงสรุปกรณีการตก เป็นหนี้วิสัยที่เกิดขึ้นกับสัญญาซื้อขายที่ยังไม่ได้ระบุดำทรัพย์สินได้ ดังนี้

1. กรณีที่โทษฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ได้ ผู้ขายต้องรับผลแห่งภัยพิบัติของตนเอง ผู้ขายหลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 และผู้ซื้อก็ไม่ต้องชำระหนี้ตอบแทนตามมาตรา 369
2. กรณีโทษผู้ขายได้ ผู้ขายต้องรับผลแห่งภัยพิบัติของตนเอง เพราะถือว่าเป็นการทำ กับทรัพย์สินของตนเอง และผู้ซื้อไม่มีสิทธิ เรียกค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา 218 กับใช้สิทธิบอกเลิก สัญญาตามมาตรา 389
3. กรณีโทษผู้ซื้อได้ผู้ขายก็น่าจะ เรียกค่าสินไหมทดแทนจากผู้ซื้อได้ในกรณีละเมิด

ข้อสังเกต

ทรัพย์สินในอนาคตนั้นจะเป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่งหรือไม่ บางกรณีก็เห็นกันว่าเป็นทรัพย์สินเฉพาะ สิ่งแล้ว เช่น ผลไม้ที่ยังไม่ออกผล²⁴ แต่บางทีก็ว่ายังไม่เป็นทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง หรือบ้างก็แยกออก

²⁴ปรีชา สุมาวงศ์, คำบรรยายลักษณะวิชากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยซื้อขาย แลก เปลี่ยน ให้, (พระนคร : เนติบัณฑิตยสภา, 2512), หน้า 15.

จากทรัพย์สินเฉพาะสิ่งและทรัพย์สินที่ยังไม่ระบุเจาะจงกล่าวคือ ถือเป็นทรัพย์สินอีกประเภทหนึ่งโดย
เฉพาะ²⁵ สำหรับผู้เขียนเองนั้นเห็นว่าทรัพย์สินในอนาคตนั้น ควรจะเป็นทรัพย์สินที่แยกออกจากทรัพย์สิน
เฉพาะสิ่ง หรือทรัพย์สินที่ยังไม่ระบุเจาะจง เหตุผลมีดังนี้ คือตามกฎหมายของอังกฤษนั้นมีบัญญัติไว้
สามคำ คือ "specific goods, ascertained goods และ unascertained goods"
แต่นิยามไว้เฉพาะคำว่า "specific goods" ในทางปฏิบัติ คำว่า "specific goods"
และคำว่า "ascertained goods" นั้น มีความหมายเดียวกัน ส่วน "unascertained goods"
นั้น มีความหมายถึงทรัพย์สินที่ระบุเพียงรายการ หรือประเภทหรือประมาณเท่านั้น²⁶ ตามบทบัญญัติ
ของไทยเรามาตรา 460 วรรคหนึ่งใช้คำว่า "unascertained property" ซึ่งผู้ร่างระบุไว้
เพื่อให้ตรงกับ ความหมายของอังกฤษ ตามความหมายของอังกฤษนั้น ทรัพย์สินต่างๆที่กล่าวมาแล้วนี้
แตกต่างจากทรัพย์สินในอนาคต เพราะคำว่าทรัพย์สินในอนาคต มีความหมายถึงทรัพย์สินที่จะมีการผลิต
หรือผู้ขายจะได้มาในอนาคตหลังจากทำสัญญาซื้อขายแล้วซึ่งอาจเป็นทรัพย์สินที่เจาะจงแล้ว หรือยัง
ไม่ได้เจาะจงก็ได้ ดังนั้นทรัพย์สินในอนาคตจึงควรมีลักษณะ เป็นเอกเทศ กล่าวคือ อาจเป็นทรัพย์สินที่
เจาะจงแล้วหรือยังก็ได้ แม้ทรัพย์สินจะยังไม่เกิดขึ้น แต่คู่กรณีรู้กันแน่นอนแล้วว่าทรัพย์สินที่ตกลงซื้อขาย
กันนั้นมีลักษณะหรือสภาพอย่างไร แล้วก็น่าจะถือว่าเป็นทรัพย์สินที่ระบุเจาะจงแล้ว ถ้าเป็นทรัพย์สินใน
อนาคตและในขณะที่ทำสัญญาซื้อขายยังไม่อาจรู้แน่นอนว่าเป็นทรัพย์สินอันใด เช่นนี้ แล้วก็ เป็นทรัพย์สินที่
ยังไม่เจาะจง เช่น ซื้อว่า 5 ตัวจากวัวฝูงหนึ่งซึ่งในขณะที่นั้นลูกวัวยังไม่มียู่เลย เป็นต้น ทรัพย์สิน
เช่นว่านี้เป็นทรัพย์สินในอนาคตและยังไม่ได้ระบุเจาะจงด้วย ผู้เขียนเห็นว่า ทรัพย์สินในอนาคตนั้นอาจ
เป็นทรัพย์สินที่เจาะจงแล้ว หรือยังไม่ระบุเจาะจงก็ได้

²⁵ ไพจิตร บุญพันธุ์, "ทรัพย์สินเฉพาะสิ่ง", บทคัด, เล่มที่ 23 ตอน 4, 2508, หน้า
812

²⁶ Fridman, G.H.L., Sale Of Goods, (London: Sweet & Maxwell, 1966),
p. 41.